

PREVENCIJA POREMEĆAJA U PONAŠANJU PREMA DON BOSCOVU MODELU

Primljeno:
13. 3. 2012.

Pregledni
rad

UDK 371.4Bosco,
G.:316.624-
-053.5 /6

MARJANA KOŠČAK

Caritasova kuća za zbrinjavanje djece
bez odgovarajuće roditeljske skrbi »Emaus«
Dubečka 83, 10000 Zagreb

Sažetak

Delinkventno i agresivno ponašanje djece i mladih potiče sve veće zanimanje društva za ovaj problem. Definiranjem, otkrivanjem uzroka ponašanja i čimbenika koji utječu na rizik za razvoj poremećaja u ponašanju pokušava se otkriti što utječe na sprečavanje takva ponašanja. Prema istraživanjima, inteligencija, spol, sposobnost rješavanja problema, pozitivna okolina, obrazovanje, kvalitetno korištenje slobodna vremena i sl. utječu na osnaživanje pozitivnog ponašanja. Iako još nije posve dokazano, istraživanja su pokazala da i religija ima pozitivan učinak na sprečavanje delinkventnog i agresivnog ponašanja. U članku se pokušalo utvrditi koje komponente don Boscova odgojnog sustava utječu na sprečavanje poremećaja u ponašanju. Don Boscov preventivni program pretpostavlja odgoj koji se zasniva na kršćanskim vrednotama, sakramentalnom životu te odnosu povjerenja između odgajatelja i odgajanika. Jedan od suvremenih primjera je i »Skala«, neprofitna, nevladina i nepolitična udruga koja, nadahnuta don Boscovim odgojnim sustavom, svojim programom pokušava razviti otpornost na rizične čimbenike koji okružuju djecu i mlade suvremenih gradova.

Ključne riječi: poremećaji u ponašanju, rizični čimbenici, zaštitni čimbenici, prevencija, don Boscov preventivni sustav, Skala, odgoj mladih na ulici

0. UVOD

Tema ovoga rada je prevencija poremećaja u ponašanju prema modelu kako ga je zamislio don Bosco. Suočavajući se s činjenicom da današnja djeca i mladi često pokazuju delinkventno i agresivno ponašanje, u ovom se radu pokušalo – pojašnjavanjem značenja pojma, klasificiranjem, određivanjem uzroka i mogućih rizika – utvrditi zašto djeca i mladi imaju potrebu za prihvaćanjem takva ponašanja te se, poznavajući elemente koji bi mogli pomoći

prevenciji, pokušalo otkriti koji elementi utječu na sprečavanje takva ponašanja.

Pokazalo se da je uzrok takvu ponašanju u nedostatku pamćenja pozitivnih iskustava, sklonosti pripisivanju vlastitih negativnih emocija drugima, slabo razvijenoj savjesti, stavljanju odgovornosti nekome drugomu na teret.

Uzroci ovakva ponašanja nastaju zbog rizičnih okolnosti koje pospješuju ili izravno na nj utječu. Muški spol bit će skloniji agresivnom reagiranju te tako možemo go-

voriti o većem postotku muškaraca sklonih ovakvu ponašanju. Težak temperament djeteta može utjecati na odnos okoline prema njemu, ali i problematična okolina može učvrstiti negativno ponašanje. Negativna okolina odnosi se na maloljetnost majke, disfunkcionalnost obitelji koja posljedično utječe na stvaranje privrženosti i oblik odgoja djeteta. Susjedstvo u kojem se događaju kriminalne radnje stvara prostor gdje je lakše, a nekad i poželjno graditi kriminalnu karijeru. Starosjedioci koji ne prihvaćaju doseljenike potiču stvaranje zatvorenih skupina koje će biti agresivnije ukoliko ih se napada ili će se agresivnošću boriti za opstanak. Škola koja postaje mjesto stvaranja klanova i vršnjaci koji su skloni kriminalnim radnjama još su neki od rizika da se sklonost prema agresivnom i delinkventnom ponašanju učvrsti te u odrasloj dobi dovede do razvoja asocijalne osobnosti. Slobodno vrijeme jedno je od obilježja suvremene civilizacije i pretpostavlja bavljenje različitim aktivnostima kao što su sport, odlasci na kulturna događanja, u kino, na proslave, ljenčarenje, konzumiranje pića, igranje kompjutorskih igrica i sl. Ulica postaje jedno od mjesta gdje se odvija društveni život i nerijetko uči rizičnom ponašanju.

Znači li da će sva djeca u rizičnim okolnostima razviti poremećaj u ponašanju? Istraživači su došli do zaključka kako se poremećaj neće razviti ukoliko je dijete dovoljno otporno da se može oduprijeti utjecajima. Neki od zaštitnih čimbenika su inteligencija, sposobnost rješavanja problema, prosocijalne grupe vršnjaka, akademski sustav, zdrav bioritam i sl. Iako to nije posve dokazano, neka su istraživanja pokazala pozitivan utjecaj religije na prevenciju poremećaja u ponašanju. Može li preventivni program zasnovan na religijskim uvjerenjima pridonijeti prevenciji?

Drugi dio rada bavi se preventivnim programom don Bosca, talijanskog svećenika iz 19. st, koji se bavio odgojem mladih. Uvidjevši probleme djece i mladih svojega doba, ovaj je svećenik prepoznao važnost preventivnog djelovanja nasuprot represiji. Pod prevencijom se razumijevalo prepoznavanje dobra koje mlada osoba u sebi nosi i pomoć da u njemu ustraje. Cilj je bio odgojiti dobra kršćanina, koji će onda biti i pošten građanin. Življenjem evanđelja, slavljenjem sakramentalnih otajstava, primjenjivanjem kršćanskih vrednota, mlade osobe koje su bile na putu prema zatvoru postajale bi poštene građani. Metode kojima se preventivni program ostvarivao, a ostvaruje se i danas, pretpostavljaju povjerenje u dobro koje postoji u svakom čovjeku, pa tako i u djeci i mladima, poduzimanje prvog koraka i prisutnost u okruženju u kojem se oni kreću, sudjelovanje u njihovim radostima i brigama, srdačnost i otvorenost prema njima, povjerenje.

U ovome duhu salezijanci djeluju i danas uzimajući u obzir suvremena istraživanja i praksu prevencije poremećaja u ponašanju. Jedan od primjera takva preventivnog djelovanja je slovenska udruga »Skala« koja se bavi odgojem mladih skitnica. Cilj ove udruge je približiti se u don Boscovu duhu djeci i mladima koji su na ulicama ljubljanskog predgrađa u opasnosti da razviju poremećaje u ponašanju. Multikulturalnost i multireligioznost s kojima se susreću u svojem radu su neki od izazova koji s jedne strane onemogućuju ostvarivanje prevencije koja podrazumijeva dobra kršćanina kao primjer društvu.

1. MLADI S POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU

Sve češći novinski napisi o nasilju maloljetnika koje poprma kriminalna obilježja (prijetnje, ucjene, tučnjave s teškim

fizičkom ozljedama, provale, krađe vrijednih predmeta, uništavanje imovine i sl.) stvaraju sve veću zabrinutost hrvatske javnosti za budućnost ove populacije, a time i same države. Rušilačko ozračje pobuđuje nesigurnost, umjesto nade budi strah i beznađe, vodi prema propasti. Ono je suprotno želji i čežnji svakog čovjeka da se osjeća voljenim, prihvaćenim i sigurnim u okolini u kojoj živi. Postavljanje pitanja, istraživanja uzroka, definiranje pojmova, osmišljavanje preventivnih programa i njihovo ostvarivanje neke su od reakcija kojima se pokušava pronaći izlaz iz neugodne situacije. U pokušaju da se približi ova problematika nastojat će se uz pomoć različitih znanosti (psihijatrije, psihologije, prava, pedagogije, socijalne pedagogije) definirati obilježja ponašanja koje nije prihvatljivo. Zatim će se približe opisati takvo ponašanje, preispitati uzroci i mogući rizici koji dovode do takva ponašanja te mogući činitelji otpornosti na negativne oblike ponašanja.

1.1. *Pojam poremećaja u ponašanju*

Pojam poremećaja u ponašanju je sintagma kojom se želi opisati stanje osobe koja je zbog svojega neprilagođena ponašanja nepoželjna u društvu.

Mogli bismo reći kako je u širem smislu riječ o osobama koje imaju smetnje u ponašanju, a koje ih ometaju u svakodnevnom funkcioniranju pri čemu su štetne i za pojedinca i za okolinu.¹

Pojam poremećaja u ponašanju u užem smislu možemo promatrati s nekoliko gledišta:

a) Psihijatrijsko gledište promatra poremećaj unutar dijagnostičko-klasifikacijskih sustava. I kod jednoga i kod drugoga klasifikacijskog sustava (DSM IV i MKB – 10) riječ je o ponašanju koje je agresivno i uključuje antisocijalno

(fizičko nasilje prema drugima, silovanje, mučenje životinja) i asocijalno vladanje (krađa, laganje, bježanje s nastave). Za dijagnozu ovog poremećaja potrebno je da se ono manifestira više nego što je to uobičajeno. Ponašanje mora ustrajno postojati najmanje šest mjeseci.²

- b) Psihološko gledište odnosi se na dvije krajnje vrste ponašanja: eksternalizirano i internalizirano. Eksternalizirano ponašanje odnosi se na ponašanje koje je izražajno i okolina ga vrlo lako primjećuje, rijetko se teško kontrolira. Za razliku od eksternaliziranog ponašanja, internalizirano je okarakterizirano kao ponašanje koje je kontrolirano.
- c) Zakonsko gledište odnosi se na delinkventno ponašanje. Delinkventno ponašanje često se opisuje kao »antisocijalno ponašanje, delinkvencija i kriminalitet«³. Delinkventnost obuhvaća »prijestupe koji bi se smatrali kriminalnima u slučaju da ih izvrši odrasla osoba (krađe, ubojstva), te ponašanja koja se smatraju zabranjenima u dječjoj dobi, ali ne i u odrasloj (bježanje iz škole, pijenje alkohola, vožnja bez vozačke)«⁴.
- d) Pedagoško gledište poremećaje u ponašanju definira kao anomalije u karakteru, pogrešan razvoj, teškoće u školi, smetnje u disciplini, terapijske mjere i sl.⁵

¹ Usp. M. LEBEDINA MANZONI, *Psihološke osnove poremećaja u ponašanju*, Naklada Slap, Jastrebarsko, ²2010, str. 11.

² Usp. M. B. FIRST (ur.): *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje: DSM-IV: međunarodna verzija s MKB-10 šiframa*, Naklada Slap, ⁴1996, str. 88–90.

³ C. A. ESSAU – J. CONRADT, *Agresivnost kod djece i mladih*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2006, str. 16.

⁴ C. WENAR, *Razvojna psihopatologija i psihijatrija*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2003, str. 245–246.

⁵ Usp. R. WINKEL, *Djeca koju je teško odgajati*, Educa, Zagreb, 1996, str. 16.

Riječ je o djeci koja ne regiraju na uobičajen način na nagrade i kazne, već na sljedeći način: »Kažu 'ispričavam se', ali dvije minute kasnije rade sve ponovno, ignoriraju vas ili vam se čak nasmiješe.«⁶ Riječ je o djeci čiji je »razvoj trajno poremećen individualnim i socijalnim čimbenicima«⁷.

Kompleksnost definiranja poremećaja u ponašanju vidljiva je i iz različitog pristupa pojedinih znanstvenih grana ovoj problematici. Problem nastaje prilikom određivanja što obuhvaća pojam poremećaj u ponašanju. Možemo reći da su određene poteškoće u tome može li se tretirati jednako osoba koja ima teži i osoba koja ima lakši oblik poremećaja. Je li moguće popravljanje stanja u kojem se osoba nalazi ili će osoba trajno pokazivati sklonost poremećenome ponašanju?

S određenom sigurnošću možemo utvrditi kako poremećaji u ponašanju obuhvaćaju spektar rizičnih ponašanja. Prepoznaje ih se kao eksternalizirani i internalizirani tip. Oni eksternaliziranog tipa odnose se na ponašanja koja je teško kontrolirati, a za razliku od njih internalizirana ponašanja su visoko kontrolirajuće naravi. U daljnjem promatranju u obzir će se uzeti eksternalizirana, tj. nedovoljno kontrolirana ponašanja.

1.2. *Poremećaji nedovoljno kontroliranog ponašanja*

Nedovoljno kontroliranim ponašanjem smatra se ono ponašanje koje »ozbiljno ugrožava bazične socijalne norme i prava drugih«⁸. Smatra se kako ponašanje djece i maloljetnika u ovome razdoblju odskače od očekivanja, a očituje se u slaboj samokontroli.⁹

Ovakvo ponašanje možemo prepoznati po sljedećim karakteristikama: zahtjevnosti, unošenju nereda, destruktivnosti,

fizičkoj i verbalnoj agresivnosti, uplitanju u tuđe stvari, pomanjkanju samokontrole, nemiru i odsutnosti duhom, stalnom brbljanju, odgovaranju osoblju, svadljivosti, nemoralnosti, laganju, krađi, slabim rezultatima u učenju, zaboravljanju uputa, dekoncentraciji, dezorganiziranosti, slaboj toleranciji na frustracije, lijenosti, odgađanju rješavanja zadataka, slaboj motivaciji, nepristojnosti, uznemirenosti, bezosjećajnosti, netaktičnosti, neodgovornosti itd.¹⁰ Prilikom određivanja poremećaja potrebno je uzeti u obzir školski uspjeh, interes, radne navike, odnose s vršnjacima, odnose sa socijalnom okolinom, odnose s odraslim osobama.¹¹

Konačno, »djecu koja manifestiraju poremećaje nedovoljno kontroliranog ponašanja opisujemo kao agresivnu, negativističnu, hostilnu, impuzivnu, a često dolaze i u sukob sa zakonom.«¹²

U psihijatrijskoj dijagnostici, kada govorimo o nedovoljno kontroliranom ponašanju s naglaskom na agresivnosti, riječ je o sljedećim poremećajima: poremećaju ophođenja te poremećaju s prkošenjem i suprotstavljanjem.¹³

1.3. *Kriteriji prema DSM IV klasifikaciji i MKB 10*

Prema DSM IV ovaj poremećaj podrazumijeva neprestano kršenje pravila, pra-

⁶ F. J. O'REGAN, *Kako se nositi s djecom problematična ponašanja: ne mogu učiti, ne žele učiti, ne zanima ih*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008, str. 15.

⁷ A. MEHRINGER, *Mala specijalna pedagogija*, Educa, Zagreb, 2003, str. 13.

⁸ M. LEBEDINA MANZONI, *nav. dj.*, str. 33.

⁹ Usp. *isto*.

¹⁰ F. J. O'REGAN, *nav. dj.*, str. 19–20.

¹¹ Usp. S. JAKOPIČ SVETLIN, *Obrana otrok in mladostnikov z vedenjskimi motnjami na centru za socialno delo: pomoč ali prisila*, u: »Socialna pedagogika« 9(2005)4, str. 407.

¹² M. LEBEDINA MANZONI, *nav. dj.*, str. 33.

¹³ Usp. C. A. ESSAU – J. CONRADT, *nav. dj.*, str. 26.

va drugih ili normi za koje se očekuje da se usvoje u određenoj dobi i da ih se poštuje. On je jedan od oblika agresivnog disocijalnog ponašanja. Da bismo ga mogli dijagnosticirati, potrebno je uzeti u obzir kriterije koji moraju biti zadovoljeni. Kriterije razlikujemo s obzirom na način kršenja pravila, ovisno o vrsti, broju i intenzitetu određenog ponašanja, te ovisno o dobi. Kršenje normi obuhvaća: agresivno ponašanje prema ljudima i životinjama, uništavanje imovine, prijevare ili krađe, teško kršenje pravila.

Prema vrsti, broju i intenzitetu razlikujemo lakši, umjereni i teški oblik poremećaja ponašanja.

Lakši oblik poremećaja ponašanja podrazumijeva teškoće koje ne nanose veću štetu drugima, npr. laganje, bježanje s nastave i sl.

Umjereni oblik poremećaja ponašanja podrazumijeva više problema te lakše nanošenje štete drugima. Teži oblik podrazumijeva seksualno napastovanje, tjelesnu okrutnost, uporabu oružja, krađu uz suočavanje sa žrtvom i provale.

Prema dobi nastajanja poremećaja postoje dva tipa: s početkom u djetinjstvu, tj. prije desete godine, te s početkom u adolescenciji. Potrebno je uzeti u obzir da poremećeno ponašanje koje je započelo u adolescenciji u pravilu nestaje, dok osobe kod kojih je poremećaj nastao u djetinjstvu najčešće nastavljaju s takvim ponašanjem.

Potrebno je i da se unutar šest mjeseci ponavlja barem jedan od kriterija, a unutar dvanaest mjeseci tri do četiri kriterija.¹⁴

1.4. Čimbenici poremećaja u ponašanju

Čimbenike poremećaja u ponašanju prepoznamo kao obilježja po kojima se ponašanje, koje možemo smatrati normalnim u nekim životnim razdobljima ili pak okolnostima, ponavlja onda kada se ne oče-

kuje i nije prikladno. Dijelimo ih na: pamćenje, perspektivu, inicijativu, savjest i »de-linkventni ego«.

1.4.1. Pamćenje

U nekim istraživanjima uočeno je nedostatan pamćenje ugodnih iskustava kod agresivne djece. Što je razlog pamćenja neugodnih iskustava? Fritz Redl, znanstvenik koji je istraživao ponašanje agresivnih dječaka, zapazio je njihovu nesposobnost da zapamte ugodna iskustva u sljedećoj situaciji: npr. kad bi trebali igrati igre koje su prethodno u njima izazvale pozitivna iskustva, oni su negirali da su se osjećali dobro za vrijeme igre. Time je došao do zaključka da antisocijalna i impulzivna djeca ne uče iz iskustva.¹⁵ Mathieu d'Acromont i Marital Van der Linden u svojem istraživanju »Memory for Angry Faces, Impulsivity, and Problematic Behavior in Adolescence« su dijelom potvrdili da su impulzivna i asocijalna djeca sklona pamćenju neugodnih iskustava, u njihovu slučaju ljuutih izraza lica, iako prema njihovu mišljenju veći utjecaj od pamćenja ima njihova sklonost pripisivanja neprijateljskih namjera.¹⁶

1.4.2. Pripisivanje

Kao što je već navedeno, M. d'Acromont i M. Van der Linden, ali i F. Redl su kod djece sklone agresivnom ponašanju uočili sljedeće: nesposobnost u procjeni socijalne situacije, zanemarivanje osjećaja i motiva drugih, nesposobnost predviđanja reakcije drugih.¹⁷ Socijalne situacije bi procjenjivali prema vlastitom raspoloženju, tj. tuđe neraspoloženje tumačili bi kao neprijateljstvo prema njima samima. I u

¹⁴ Usp. B. FIRST (ur.), *nav. dj.*, str. 88.

¹⁵ Usp. C. WENAR, *nav. dj.*, str. 258.

¹⁶ Usp. M. D'ACROMONT – M. VAN DEN LINDEN, *nav. dj.*, str. 313.

¹⁷ Usp. C. WENAR, *nav. dj.*, str. 258.

svojem istraživanju emocionalnih očekivanja pri interpretiranju agresivnih i ne-agresivnih postupaka Arsenio i suradnici otkrili su kako su adolescenti u izvršavanju zadatka (interpretaciji priče) bili pod utjecajem vlastitog ponašanja.¹⁸ Kod adolescenata s izraženim antisocijalnim ponašanjem uočeno je da češće doživljavaju negativne emocije (nervozu, ranjivost, zabrinutost, napetost, sumnjičavost, bijes, osvetoljubivost) te ih i manifestiraju.¹⁹ Stoga će i socijalne situacije tumačiti u tom raspoloženju, tj. u skladu s emocijama koje doživljavaju stvorit će vlastita očekivanja i na temelju njih interpretirati interakcije s drugima. Egocentrizam koji dolazi do izražaja u takvim interakcijama narušava prisnost i stabilnost. U vršnjačkim odnosima kao posljedica ovakva ponašanja manifestira se izbjegavanje od strane vršnjaka.²⁰ Iako ih se najčešće izbjegava, ne treba zanemariti skupinu agresivnih mladih koji imaju visoku poziciju budući da zbog boljih socijalnih kompetencija uspijevaju manipulirati drugima te agresivno ponašanje koriste u svrhu uspostavljanja moći nad drugima.²¹

1.4.3. Inicijativa

Primijećeno je kako agresivna djeca prema novim aktivnostima reagiraju ustrašeno umjesto da istražuju, »kad su suočena s frustracijom, ona doslovno nemaju alternative osim da 'acting out' ponašanjem izraze svoju srdžbu«²². Probleme ne pokušavaju rješavati nikako drugačije osim nasiljem. Nedostatak inicijative najvidljiviji je u njihovu korištenju slobodna vremena. U istraživanjima koja su uključivala upitnik o interesima pokazalo se da se može govoriti o »općoj inertnosti i nedostatku inicijative za većinu ponuđenih sadržaja slobodna vremena«²³. Interese možemo definirati kao našu stečenu sklonost da selektivno i emocionalno »postupamo i reagiramo

na određeni način na razne pojave iz naše okoline«²⁴, što kod agresivne djece zbog nedostatka inicijative uvelike može kočiti razvijanje kreativnosti i prosocijalnih vještina.

1.4.4. Moralnost

Posljedice koje proizlaze iz ponašanja agresivne djece često izazivaju pitanje imaju li ova djeca ikakvo moralno mjerilo koje bi ih usmjeravalo prema pozitivnom ponašanju. Što savjest pretpostavlja? Zagovornik moralnog života Grčke, Sokrat, svojedobno je govorio o daimonionu koji ga potiče na dobro.

Sigmund Freud o savjesti i moralu govori: »Osjećaj krivnje najvažniji je problem u evoluciji kulture. Bez njega je teško zamisliti bilo kakvu veću ili složeniju ljudsku zajednicu.«²⁵

Paul Feyerabend smatra da je moralnost dar, a ne postignuće. Ovisi o roditeljskoj ljubavi, stabilnosti, prijateljskim sklonostima te ravnoteži između samopouzdanja i osjećaja brige za druge.²⁶

Nauk Katoličke crkve glasi ovako: »U dubini savjesti čovjek otkriva zakon koji on sam sebi ne daje, ali kojemu se mora pokoravati. Taj glas, što ga uvijek poziva

¹⁸ Usp. M. LEBEDINA MANZONI, *nav. dj.*, str. 146.

¹⁹ Usp. *isto*, str. 146–147.

²⁰ C. WENAR, *nav. dj.*, str. 260.

²¹ Usp. T. W. FARMER i sur., *The developmental dynamics of aggression and the prevention of school violence*, u: *Journal of Emotional and Behavioral Disorders* 15(2007)4, str. 198.

²² C. WENAR, *nav. dj.*, str. 261.

²³ M. LEBEDINA MANZONI, *nav. dj.*, str. 97.

²⁴ *Isto*, str. 90.

²⁵ Usp. *isto*, str. 99.

²⁶ Usp. M. H. VAN IJZENDOORN, *Attachment, Emergent Morality, and Aggression: Toward a Developmental Socioemotional Model of Antisocial Behaviour*, u: *International Journal of Behavioral Development* 21(1997)4, str. 704.

da ljubi i čini dobro, a izbjegava zlo, kad zatreba, jasno odzvanja u intimnosti našega srca.« (GS 16)

Savjest nam omogućuje suživot s drugima, ali i ispravan odnos prema nama samima. Omogućuje nam da prihvaćajući moralne norme koje služe za dobro i razvoj društva sami pridonosimo kvalitetnijem životu. U tom smislu, ukoliko se moralne norme ne poštuju, dolazi do različitih devijacija koje u konačnici dovode do razaranja nekog društva ili same osobe.

F. Redl je uočio kako agresivna djeca nisu imala razvijenu savjest, već su više bila »zabrinuta oko izbjegavanja kazne, dajući da bi se dobilo, te stajališta 'tko jači taj kvači'; manje su ih brinula očekivanja obitelji ili skupine...«²⁷ Prema Kohlbergovu modelu moralnosti riječ je o osobama koje bi pripadale u pretkonvencionalni stupanj moralnosti. To su osobe čiji se stav prema drugima zauzima iz egoističnih pobuda, tj. činit ću dobro samo ako se to meni sviđa i ako ja iz toga budem izvukao vlastitu korist.²⁸ Eventualno dobro koje bi činili proizlazi iz potrebe da zadovolje svoj ego. Izbjegavali bi zlo samo ukoliko bi im bilo uskraćeno zadovoljstvo.

1.4.5. Delinkventni ego

Pojam »delinkventni ego« odnosi se na niz ponašanja koja agresivna djeca koriste kako bi izbjegla odgovornost zbog počinjenih djela. Prema F. Redlu činili su to na dva načina. Prvi način obuhvaćao je okrivljavanje drugih, a drugi je obuhvaćao opravdavanje vlastitih čina (»Ni on nije ništa bolji«; »Kasnije smo se pomirili« i sl.).²⁹ Izbjegavanje odgovornosti može se ostvariti i dodvoravanjem odraslim osobama pri čemu su delinkventi uvijek na oprezu jer ljudima ne treba vjerovati. Stvoreni sustav vrijednosti uvelike utječe na razvoj ovakva ponašanja. Naime, prema istraži-

vanjima, delinkventi su više vrednovali bijeg od svakodnevnih obaveza i briga, a za razliku od njih nedelinkventi su iskazivali prednost sigurnosti u sebe i uključenosti u društvena zbivanja.³⁰

Obilježja nam omogućavaju da vidimo kako neki mehanizam ponašanja funkcionira, no time još nisu određeni uzroci koji su doveli do takva ponašanja.

1.5. Rizici za razvoj poremećaja u ponašanju

Što utječe na razvoj neprihvatljiva ponašanja? Dosadašnja istraživanja pokazala su kako je potrebno uočiti više različitih rizičnih okolnosti koje mogu dovesti do ovakva ponašanja. Rizične okolnosti su »bilo kakvi utjecaji koji pojačavaju vjerojatnost prvog pojavljivanja poremećaja, napredovanja prema vrlo ozbiljnom stanju te podržavanja problematičnih uvjeta«³¹. Izdvojeni su: biološki čimbenici, temperament, obitelj, socijalna okolina, odnos s vršnjacima, slobodno vrijeme.

1.5.1. Biološki čimbenici rizika

Biološki čimbenici odnose se na tjelesno-zdravstvene poteškoće koje bi mogle utjecati na razvoj poremećaja. Postoje neke teorije koje zastupaju mišljenje o niskom stupnju pobuđenosti u mozgu koja slično stanju dosade, te je nemir pokušaj da se pobjegne iz te za osobu neugodne situacije.³²

²⁷ C. WENAR, *nav. dj.*, str. 263.

²⁸ Usp. M. LEBEDINA MANZONI, *nav. dj.*, str. 107.

²⁹ Usp. C. WENAR, *nav. dj.*, str. 263.

³⁰ M. LEBEDINA MANZONI, *nav. dj.*, str. 107.

³¹ J. BAŠIĆ, »Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži: teorijsko motrište«, u: J. BAŠIĆ – J. JANKOVIĆ (ur.), *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i adolescenata*, Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb, 2001, str. 35.

³² C. WENAR, *nav. dj.*, str. 269.

Drugi smatraju kako na agresivnost utječe lučenje testosterona. Istraživanja pokazuju kako su muške osobe sklonije izražavanju agresivnog ponašanja. »Kada se kod životinja prekine protok serotonina, često nastupa porast agresivnog ponašanja, a Davison, Putnam i Larson (2000) su zabilježili kako nasilni kriminalci imaju nisku razinu prirodno stvorenog serotonina (prema Aronson, Wilson i Akert, 2002).«³³

Kod djevojčica je vrlo važno spolno sazrijevanje. Spolno sazrijevanje jedan je od razloga da se stupi u raniji spolni odnos, a raniji spolni odnos pojačava rizik za asocijalno ponašanje.³⁴

1.5.2. Temperament

Anić u svojem rječniku temperament definira kao »način, brzinu, jačinu umnog i osjećajnog reagiranja, način ponašanja svojstven pojedincu«³⁵. Razvija li se temperament tijekom života ili je on vidljiv i kod novorođenčeta? Aleksander Thomas i Stella Chess su pratili temperament tek rođene djece pa sve do njihove odrasle dobi i uočili tri sheme temperamenta: lak (jednostavan), suzdržan i težak temperament.

Lak temperament »imaju bebe s predvidljivim ritmom spavanja, koje su pozitivno raspoložene i brzo se prilagođavaju novim situacijama«³⁶. Suzdržan temperament karakterizira djecu koja trebaju fazu zagrijavanja, u novim situacijama reagiraju oprezno, novu situaciju moraju istražiti vlastitim tempom, ali imaju predvidljiv ritam. Težak temperament »obuhvaća elemente poput emocionalne labilnosti, nemira, negativizma i kratkog vremena održavanja pažnje«³⁷. Ovakav sklop ponašanja u 70% slučajeva do 9. godine dovodi do razvoja poremećaja ponašanja. No, 30% ovakvih ispitanika uspjelo je uz pomoć stručnih osoba ili dobre roditeljske prilagodbe prevladati teškoću temperamenta

te ostvariti dobre socijalne vještine i akademске uspjehe.³⁸

Prema tome »agresivnost i problemi opihodjenja mogu se s većom pouzdanošću prognozirati ako se težak temperament djeteta pojavljuje povezan s disfunkcionalnom obitelji, konfliktima u braku, odrastanjem u susjedstvu s visokom stopom kriminaliteta ili uz roditelja s psihičkim poremećajem«³⁹.

1.5.3. Obitelj

»Dijete ima pravo na sigurnost i odgoj u obitelji primjeren svojim tjelesnim, umnim i osjećajnim potrebama.«⁴⁰ Ovo je definicija kako je određuje obiteljsko pravo. Obitelj ima važnu ulogu kao mjesto rasta i sazrijevanja djeteta koje je potpomognuto odgojem. U obitelji dijete prepoznaje svoju pripadnost nekomu, uči pravila funkcioniranja društva, uvježbava socijalne interakcije. Ako uzmemo u obzir da »mnoga djeca danas rastu bez nade, a možda i želje za uživanjem prednosti koje dolaze s odraslošću«⁴¹, postavlja se pitanje koja rizična obilježja obitelji pridonose da se razvije agresivno ponašanje. Rizik ćemo promatrati kroz sljedeća obilježja: maloljetničku trudnoću, sociopatološko ponašanje roditelja, odnos roditelja i djeteta.

³³ L. RAJHVAJN, *Povezanost agresivnosti i sociometrijskog statusa srednjoškoolaca. Diplomski rad*, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2004, str. 6.

³⁴ Usp. C. WENAR, *nav. dj.*

³⁵ V. ANIĆ, *nav. dj.*, str. 567.

³⁶ C. A. ESSAU – J. CONRADT, *nav. dj.*, str. 133.

³⁷ *Isto*, str. 134.

³⁸ Usp. A. VULIĆ-PRTORIĆ, *Razvojna psihopatologija: »Normalan razvoj koji je krenuo krivim putem«*, u: RFFZd 4(2001)17, 161–186, ovdje str. 168.

³⁹ C. A. ESSAU – J. CONRADT, *nav. dj.*, str. 134.

⁴⁰ *Obiteljski zakon*, Narodne novine, br. 116/2003.

⁴¹ J. BAŠIĆ, »Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži: teorijsko motrište«, *nav. dj.*, str. 30.

Prema nekim istraživanjima rizik od antisocijalnog i agresivnog ponašanja djece majki tinejdžerske dobi je veći. Naime, i sâm život majki koje su maloljetne često je rizičan: »problemi s kojima se tinejdžerka susreće su već spomenuti nastavak školovanja, izoliranost od ostatka generacije, ali i nastavak rizičnog ponašanja«⁴². Drugi čimbenici rizika koji se često vežu uz maloljetne majke su niski socioekonomski status i nedostatak emocionalne potpore.⁴³ Npr. u Hrvatskoj se pruža smještaj takvim osobama u materinskim ili pak dječjim domovima. No, prema podacima, »po izlasku iz doma brigu za dijete preuzelo je svega 16 posto maloljetnih majki. Većina je prekinula smještaj. Dijete je ostalo u domu ili je posvojeno. Obrazovna struktura svih tih majki bila je niska. Gotovo sve su bile neudate i nezaposlene.«⁴⁴ Ukoliko bi i preuzele brigu oko vlastita djeteta socioekonomski razlozi uvelike bi utjecali na sigurnost i odgoj djeteta te bi se tako povećala vjerojatnost od antisocijalnog ponašanja.⁴⁵

Istraživanja koja su proveli stručnjaci za maloljetničke delinkvente pokazuju da je veća vjerojatnost razvoja poremećaja u ponašanja u djece ukoliko roditelji imaju socijalno-psihološke poteškoće koje uključuju: alkoholizam, kriminalnu karijeru roditelja, sklonost skitnji i neradu te promiskuitetu kod roditelja.⁴⁶

Alkoholizam odraslih osoba kao ozbiljan problem utječe i na kvalitetan obiteljski život. Štetnost ove ovisnosti očituje se na više razina. Na razini pojedinca ove osobe najčešće postaju zlostavljači svoje djece, bilo u fizičkom (udaranje, čupanje za kosu i sl.) bilo u psihičkom smislu (psovanje, nadijevanje pogrdnih imena, vrijeđanje). Na razini obitelji dijete zbog takve situacije preuzima određenu ulogu u obitelji (obiteljski heroj, žrtveno janje, izgubljeno dijete, obiteljska maskota). Na razini

društva dijete često dobiva kontradiktorne informacije o štetnosti pijenja.⁴⁷ Utjecaji alkoholizma na razvoj poremećaja u ophođenju su različiti. Na temelju svog istraživanja Glueckovi pokazuju da je kod maloljetnika koji su imali poteškoća s delinkvencijom 62,8% očeva alkoholičara dok je kod nedelinkventne djece situacija gotovo upola drugačija.⁴⁸ Jednako tako ustanovili su i Merikangas i suradnici.⁴⁹ No postoje i drugačija mišljenja. Naime, Dieker i suradnici smatraju da alkoholizam utječe i na internalizirana ponašanja, osobito strah. Razlika postoji i s obzirom na spol: »sinovi roditelja s problemom alkoholizma skloniji su problemima u ophođenju, dok je kod kćerki povećan rizik za anksiozni poremećaj«⁵⁰.

Nije nužno da djeca alkoholičara krenu putem ovisnosti ili razviju poremećaj ophođenja budući da ličnost djeteta katkada dopušta »razvijanje niza pozitivnih kompetencija u obitelji, školi i drugdje, te se

⁴² A. HRVOIĆ, *Hrvatske majke iz školskih klupa*, internet: <http://www.javno.hr/news/Hrvatska/1563/Hrvatske-majke-iz-skolskih-klupa.html> (pristup: 10. 3. 2011)

⁴³ Usp. C. A. ESSAU – J. CONRADT, *nav. dj.*, str. 121.

⁴⁴ I. IVANDA, *Nedostaje edukacije za maloljetne trudnice*, internet: <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/nedostaje-edukacije-za-maloljetne-trudnice.html> (pristup: 10. 3. 2011)

⁴⁵ Usp. C. A. ESSAU – J. CONRADT, *nav. dj.*, str. 121.

⁴⁶ Usp. I. KOVČO, »Sociopatološki oblici ponašanja roditelja kao rizični čimbenici razvoja poremećaja u ponašanju«, u: J. BAŠIĆ – J. JANKOVIĆ (ur.), *nav. dj.*, str. 225; C. A. ESSAU – J. CONRADT, *nav. dj.*, str. 121–122.

⁴⁷ Usp. I. KOVČO, »Sociopatološki oblici ponašanja roditelja kao rizični čimbenici razvoja poremećaja u ponašanju«, *nav. čl.*, str. 225.

⁴⁸ Usp. M. SINGER – LJ. MIKŠAJ-TODOROVIĆ, *Delinkvencija mladih*, Globus, Zagreb, 1993, str. 191.

⁴⁹ C. A. ESSAU – J. CONRADT, *nav. dj.*, str. 121.

⁵⁰ *Isto*, str. 122.

neka djeca iz takvih obitelji ipak razvijaju bez većih teškoća i zastoja u zreli u uravnoteženu ličnost⁵¹.

Osim alkoholizma, i antisocijalno ponašanje roditelja te kriminalitet postoje kao rizik da se u potomstvu javi jednako ponašanje. Koji je razlog da djeca čiji roditelji imaju kriminalni životni put i sami nerijetko završavaju na istoj stazi? Razlozi za utjecaj kriminalnog ponašanja roditelja su sljedeći: ponašanje roditelja utječe i na razvoj takva ponašanja u djece, jer se smatra da je u takvim obiteljima veća mogućnost nerazumijevanja i svađa među roditeljima.⁵² Djeca se u takvim obiteljima susreću sa sukobima, neslaganjem, vrijeđanjem, omalovažavanjem, ugnjetavanjem, prezirom, emocionalnom hladnoćom, osjećajem straha, nemira, napetosti, ambivalentnosti i raznim drugim negativnim emocijama koje utječu i na razvoj njihove ličnosti, te pomažu u usvajanju asocijalnog načina ponašanja.⁵³ Možemo zaključiti kako dijete u kriminalnim obiteljima »može od roditelja učiti socijalne vrijednosti u kojima se krađa ili druga devijantna ponašanja smatraju prihvatljivima⁵⁴. Prema istraživanju Bujanović–Pastuović (1988) 22,2% mladih punoljetnih delinkvenata imalo je kriminalne uzore u članovima svoje obitelji.⁵⁵

Problem skitnje, nerada te promiskuitet kod roditelja odražava se i na emocionalnoj, ekonomskoj, zaštitnoj te odgojno-obrazovnoj razini. Zapostavljanjem elementarnih potreba svoje djece koje uključuju materijalnu i fizičku sigurnost i zaštitu, ovakvi roditelji izravno svoju djecu prepuštaju riziku da se ponašaju devijantno. Naime, nedostatak pozitivnog modela ponašanja (u ovom slučaju rad, tj. nerad roditelja, promiskuitetno ponašanje), nedostatak nadzora i blizine roditelja značajniji su pretkazivači agresivnog i delinkventnog ponašanja djece.⁵⁶

Sociopatološki učinci su važni kao rizici za delinkventno ponašanje, no čini se da su važni ponajprije kao posrednici budući da se posljedično javlja nedovoljno zreo odnos između roditelja i djece. Ovaj nedovoljno zreo odnos očituje se u privrženosti, nadzoru roditelja nad djecom te odgojnom stilu djeteta.

Razvoj privrženosti djece prema roditeljima ovisi o njihovoj spremnosti da ispunje emocionalne i tjelesne potrebe djeteta. Bowlby smatra da privrženost koja se javlja između majke i djeteta utječe na klasifikaciju »individualnih razlika i definirani su tipovi privrženosti, koji (u formi unutrašnjeg radnog modela) perzistiraju kroz odrastanje i u značajnoj mjeri utječu na formiranje ličnosti, na odnose koje ona uspostavlja i aktivnosti kojima teži⁵⁷. Razvoj privrženosti ovisit će o slaganju temperamenta djeteta i majke, tj. o pravodobnom prepoznavanju djetetovih potreba i adekvatnom odgovoru na njih.

On razlikuje četiri vrste privrženosti: sigurno vezivanje, nesigurno izbjegavanje, nesigurno ambivalentno i nesigurno dezorganizirano vezivanje. Sigurno vezivanje očituje se u slobodi kretanja djeteta koje nesmetano istražuje okolinu te uko-

⁵¹ M. SINGER – LJ. MIKŠAJ-TODOROVIĆ, *nav. dj.*, str. 192.

⁵² Usp. I. KOVČO, *nav. dj.*, str. 229.

⁵³ Usp. M. SINGER – LJ. MIKŠAJ-TODOROVIĆ, *nav. dj.*, str. 207.

⁵⁴ I. KOVČO, *nav. dj.*, str. 230.

⁵⁵ Usp. *isto*.

⁵⁶ Usp. I. KOVČO, *nav. dj.*, str. 227–228; M. AJDUKOVIĆ – A. DELALE, »Stil odgoja u obitelji kao činitelj rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži«, u: J. BAŠIĆ – J. JANKOVIĆ (ur.), *nav. dj.*, str. 171.

⁵⁷ T. STEFANOVIĆ STANOJEVIĆ – S. VIDANOVIĆ – V. ANDELKOVIĆ, Privrženost, agresivnost i potreba za traženjem uzbuđenja u adolescenciji, u: *Ljetopis socijalnog rada*, Zagreb, 17(2009)1, str. 72.

liko dođe do problema traži utjehu upravo zbog toga jer je sigurno da će majka na poziv za pomoć pravodobno odgovoriti.⁵⁸ »Oni formiraju sliku o sebi kao o bićima koja zaslužuju ljubav i pažnju majke, a sliku o svijetu kao o mjestu koje je sigurno, udobno i u kome za njih ima mjesta.«⁵⁹

Djeca čija je veza nesigurno izbjegavajuća ne pokazuju nikakve osjećaje prema osobi koja za njih skrbi. Izbjegavaju kontakt s majkom ili ne doživljavaju njezinu prisutnost važnom.⁶⁰ »Dijete ovog tipa razvija sliku o svijetu kao o mjestu koje nije sigurno, ni njemu naklonjeno (negativan model drugih) i postepeno prestaje slati signale i očekivati naklonost drugih.«⁶¹ Privrženost ovakvog tipa razvija se ukoliko je majka udaljena i srdita.

Djeca koja pokazuju sklonost prema nesigurno ambivalentnom vezivanju djeluju nesigurno, vežu se uz majku te je žele neprestano blizu sebe. Jednako tako izazivaju njezinu pažnju, a ako je ona pokaže oni je nerijetko odbijaju. Imaju negativnu sliku sebe, dok okolinu smatraju onom koju trebaju zadiviti.⁶² Majka djeteta koje je razvilo ovakvu privrženost je nametljiva i vodi pretjeranu brigu o svome djetetu.

Djeca nesigurno dezorijentiranog vezivanja nisu sigurna kako bi se ponašala u prisustvu roditelja. Izvan majčinog okruženja se ne snalaze, ali jednako tako u prisutnosti majke afektivno ne pokazuju za nju interes, gledaju na drugu stranu dok ih ona drži.⁶³ Razlog razvoja ovakve privrženosti je u majci koja zanemaruje i odbacuje svoje dijete.

Nesigurna vezanost djetetovo ponašanje oblikuje tako da ono pokazuje ili impulzivnost, nesnalažljivost među vršnjacima, pasivnost ili ovisnost o vršnjacima, neprijateljstvo, antisocijalno ponašanje, socijalnu izolaciju.⁶⁴

Privrženost kakvu su stekli obilježava odnos s roditeljima i tijekom razvoja kroz djetinjstvo i mladost.

Rizična ponašanja roditelja, njihova nezainteresiranost ili pak pretjerana zainteresiranost za dijete, nedovoljan ili pak pretjeran nadzor, odgojni stil koji je prekrut ili pak prepopustljiv utječu na učvršćivanje privrženosti kakvu su stekli u ranijoj dobi, a time i na oblikovanje ličnosti te obrazaca ponašanja.

Istraživanje koje su provele Zora Raboteg-Šarić i Andreja Brajša-Žganec govori o važnosti roditeljskog nadzora koji uključuje kontrolu djetetovih dnevnih aktivnosti, ponašanja te postavljanje jasnih pravila. Ukoliko ovi čimbenici nedostaju, javlja se rizik da se kod djeteta razviju impulzivnost, agresivnost, delinkvencija i upotreba droga.⁶⁵ Nerijetko ova skupina djece nema dobro organizirano slobodno vrijeme, a češće ostaju dokasna vani s društvom, što pridonosi lošijem uspjehu u školi. S roditeljima ne razgovaraju o provođenju slobodna vremena niti im oni daju ikakve upute kakvo društvo bi trebali izbjegavati.⁶⁶

Nadzor uključuje i stil odgoja. Prema istraživanju Marine Ajduković, neadekvat-

⁵⁸ Usp. C. A. ESSAU – J. CONRADT, *nav. dj.*, str. 124.

⁵⁹ T. STEFANOVIĆ STANOJEVIĆ – S. VIDANOVIĆ – V. ANDELKOVIĆ, *nav. dj.*, str. 73.

⁶⁰ Usp. C. A. ESSAU – J. CONRADT, *nav. dj.*, str. 124.

⁶¹ T. STEFANOVIĆ STANOJEVIĆ – S. VIDANOVIĆ – V. ANDELKOVIĆ, *nav. dj.*, str. 73.

⁶² Usp. *isto*.

⁶³ Usp. C. A. ESSAU – J. CONRADT, *nav. dj.*, str. 124.

⁶⁴ Usp. C. WENAR, *nav. dj.*, str. 37.

⁶⁵ Usp. Z. RABOTEG-ŠARIĆ – A. BRAJŠA-ŽGANEC, »Roditeljski odgojni postupci i problematično ponašanje djece u ranoj adolescenciji«, u: J. BAŠIĆ – J. JANKOVIĆ (ur.), *nav. dj.*, str. 169.

⁶⁶ Usp. Z. RABOTEG-ŠARIĆ – A. BRAJŠA-ŽGANEC, *isto*, str. 167–169.; C. A. ESSAU – J. CONRADT, *nav. dj.*, str. 124.

ni odgojni postupci roditelja povezani su s neprihvatljivim ponašanjem djece.⁶⁷ Na pitanje koji su to adekvatni oblici roditeljskog odgoja teško je odgovoriti, no postoje neki čimbenici koji utječu na oblikovanje odgojnih postupaka kao i na karakter odgoja. Čimbenici odgoja su tehnika koja uključuje sâm čin, afekt koji se veže uz tehniku (srdžba, toplina ili hladnoća) te stupanj kontrole roditelja (od zanemarivanja do dominacije).⁶⁸

Robert Hogan i suradnici sugeriraju sljedeće tipove roditeljskog ponašanja:

- a) topli restriktivni roditelji su roditelji koji postavljaju pravila i očekuju da ih se djeca drže, uključeni su u život djeteta, dosljedni, vole, komuniciraju, drže do njegova mišljenja, a djeca zauzvrat brzo usvajaju pravila i ustrajna su u njihovu izvršavanju, samopouzdana su, sigurna, popularna, radoznala.⁶⁹
- b) topli permisivni roditelji su roditelji koji dopuštaju određenu slobodu, potiču socijalabilno i asertivno ponašanje te intelektualne napore, ali zbog nedostatnog pridržavanja pravila i djeca često ignoriraju ili krše pravila, ona su »ljubazna, ali buntovna«⁷⁰.
- c) hladni restriktivni roditelji izrazito drže do discipline, strogi su i mnogo zahtjevu, izrazito kontroliraju, što kod djece nerijetko izaziva anksiozna stanja, namrgođenost, nisko samopoštovanje te su sklona ljutnju usmjeriti na sebe.⁷¹
- d) hladni permisivni roditelji su ravnodušni, nezainteresirani, usmjereni na sebe te kao takvi stvaraju podlogu na kojoj će njihova djeca razviti neprijateljsko i prkosno ponašanje koje nerijetko vodi agresiji i delinkventnom ponašanju.⁷²

Odnos između djeteta i roditelja ima važnu ulogu jer pridonosi »razvoju dječjeg pozitivnog ponašanja i suzbijanju nepri-

mjerenog«⁷³ ukoliko su i odgojni postupci primjereni. Primjereno ponašanje omogućuje djetetu da ostvari svoj status unutar okoline u kojoj se nalazi.

1.5.4. Socijalna okolina

Hoće li se antisocijalno i asocijalno ponašanje još više učvrstiti te postati presudno u stvaranju statusa u nekoj socijalnoj okolini uvelike ovisi i o samoj okolini. Rizik predstavljaju i sredine u kojima djeca i mladi rastu. Postoji razlika s obzirom na život u velikim gradovima i manjim sredinama. Veliki gradovi uključuju veće siromaštvo, nezaposlenost, ovisnosti, nasilje, otuđenost, supkulturne skupine, prostituciju, prenapučenost, iako imaju i prednosti što se tiče izbora zanimanja, posla, napredovanja, pružanja pomoći u kriznim situacijama. Za razliku od njih manje sredine imaju slabiju mogućnost izbora te ovisnost o velikim gradovima, no prednost je u dobroj socijalnoj mreži te socijalnoj podršci, s manje poteškoća sa sociopatološkim pojavama.⁷⁴

Niski prihodi onemogućuju bolji životni standard te je veća opasnost da će mje-

⁶⁷ Usp. M. AJDUKOVIĆ – A. E. DELALE, »Stil odgoja u obitelji kao činitelj rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju«, u: J. BAŠIĆ – J. JANKOVIĆ (ur.), *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i adolescenata*, Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb, 2001, str. 176.

⁶⁸ Usp. C. WENAR, *nav. dj.*, str. 44.

⁶⁹ Usp. M. AJDUKOVIĆ – A. E. DELALE, *nav. dj.*, str. 178.

⁷⁰ Usp. *isto*.

⁷¹ Usp. *isto*, str. 179.

⁷² Usp. *isto*.

⁷³ Z. RABOTEG-ŠARIĆ – A. BRAJŠA-ŽGANEC, *nav. dj.*, str. 170.

⁷⁴ M. LEBEDINA MANZONI, *Rizični i zaštitni čimbenici u relaciji s veličinom grada i izloženosti ratnim razaranja*, str. 183.

sto stanovanja biti u susjedstvu koje je financijski podnošljivo, ali postoji mogućnost da je i više izloženo kriminalnim radnjama. Sama struktura takva mjesta stanovanja uključuje vjerojatnost maloljetničke delinkvencije.⁷⁵ Mjesto stanovanja nije nužan prediktor poremećaja u ponašanju, ali pridonosi njegovoj persistenciji.⁷⁶ Status doseljenika ili pripadnika neke etničke skupine može utjecati na nepovoljno ponašanje. Kulturološko obilježje koje ga određuje, nesnalaženje ili teško prihvaćanje nove kulture, te odbacivanje od strane »domaćih« su samo neki od čimbenika zbog kojih se osoba stigmatizira. U sredini u kojoj se ne snalazi, koja je odbacuje i ismijava, počinje se zatvarati u krug onih koji su »jednaki« i izražavati neprijateljsko ponašanje prema onima od kojih je neprihvaćena.⁷⁷ Kao drugi važan socijalizacijski prostor možemo navesti školu. Škola je mjesto gdje dijete dolazi u interakciju s vršnjacima, starijim i mlađim učenicima te nastavnicima kao autoritetom. Problem je u tome što »agresivna djeca nisu u mogućnosti svrhovito komunicirati i iskazivati svoje želje, namjere i potrebe jer to najčešće nisu naučila u svojoj obitelji, nisu naučila razgovarati o emocijama, svojim potrebama i htijenjima, nego je komunikacija često zamijenjena verbalnom i fizičkom agresijom«⁷⁸. Zbog takva ponašanja nastavnici im rjeđe pružaju podršku⁷⁹ ili pak imaju nedovoljno razvijene strategije, tj. koriste samo nekoliko obrazaca kojima se služe kako bi spriječili ovakvo ponašanje.⁸⁰ Kao posljedica se javlja loš akademski uspjeh, nedovoljno dobra komunikacija s drugim vršnjacima iz razreda. Škola za ovakvu osobu postaje mjesto frustracije te se ona »okreće djeci koja su slična njoj i od kojih će dobiti podršku i priznanje«⁸¹.

1.5.5. Odnos s vršnjacima

Poteškoće u komunikaciji s vršnjacima u ranijoj dobi dobar su prediktor razvoja poremećaja ophođenja u kasnijoj dobi.⁸² Izazivanje, ismijavanje, gruba igra, direktno sučeljavanje, psihički napadi nisu nimalo poželjna ponašanja za stupanje u socijalnu interakciju. U nepoželjnu skupinu spadaju i ogovaranje, klevetanje, okretanje prijatelja jednih protiv drugih, izdvajanje pojedinih ljudi koji, iako nisu direktno agresivnog ponašanja, itekako izazivaju velik problem kod drugih vršnjaka.⁸³ Prilika za učenje prosocijalnog ponašanja, koje se velikim dijelom usvaja u okviru školskog programa u interakciji s drugim vršnjacima, isključena je budući da je nemoguće uspostaviti kvalitetnu komunikaciju. Neprihvaćeni od strane učenika s dobrim socijalnim statusom, oni će naći svoje mjesto u skupini jednakih čime će samo učvrstiti svoje ponašanje. Unutar dinamike škole uočeno je da skupinu mladih s agresivnim ponašanjem možemo podijeliti u dva tabora: mlade koji imaju dobar socijalni status i mlade s lošim socijalnim statusom

⁷⁵ Usp. C. A. ESSAU – J. CONRADT, *nav. dj.*, str. 130.

⁷⁶ Usp. *isto*.

⁷⁷ Usp. N. ŠMID: *Slovenska filantropija*, u: »Glasilo Skala« 9(2011)1, 19–20.

⁷⁸ A. BRAJŠA-ŽGANEC: *Agresivno ponašanje i nasilje u školi*, u: »Lađa«, 5(2010)2, 50.

⁷⁹ Usp. M. FERIĆ – J. BAŠIĆ, »Prosocijalno i agresivno ponašanje djece rane školske dobi kao zaštitno-rizični čimbenici razvoja«, u: J. BAŠIĆ – J. JANKOVIĆ (ur.), *nav. dj.*, str. 123.

⁸⁰ Usp. G. KERESTEŠ, *Stavovi nastavnika prema dječjem agresivnom ponašanju: utjecaj vrste agresije, spola agresora i spola žrtve*, u: »Društvena istraživanja« 74(2004)6, 1072.

⁸¹ M. FERIĆ – J. BAŠIĆ, *nav. dj.*, str. 124.

⁸² Usp. C. A. ESSAU – J. CONRADT, *nav. dj.*, str. 131.

⁸³ Usp. T. FARMER, *nav. dj.*, str. 97; G. KERESTEŠ, *nav. dj.*, str. 1064–1075; A. BRAJŠA-ŽGANEC, *nav. dj.*, str. 53.

unutar grupe. Mladi s dobrim socijalnim statusom svoje agresivno ponašanje prilagođuju te manipuliraju i druge prosocijalno orijentirane učenike da se najčešće pasivnom agresijom obračunaju s grupom koja ima lošiji prosocijalni status. Grupa s lošijim statusom udružuje se zajedno s grupama koji imaju jednak status.⁸⁴ I jednima i drugima pripadnost skupinama s antisocijalnim i asocijalnim statusom daje osjećaj pripadnosti i ugleda.⁸⁵

1.5.6. Slobodno vrijeme

Slobodno vrijeme definiramo kao vrijeme koje imamo za sebe, za predah, zabavu, odmor i smirenje, kao vrijeme kada možemo raditi što god hoćemo, kada se možemo baviti aktivnostima kojima želimo, koje nam nude opuštenu i vedru atmosferu, socijalno i osobno ispunjenje.⁸⁶ Kako svoje slobodno vrijeme provode mladi u 21. stoljeću? Provode ga prema kulturalnim prilikama, no zajedničke su im sljedeće aktivnosti: sustavno bavljenje sportom, druženje s prijateljima koje uključuje šetnje i lutanja gradom, odlaske u kino i na rođendanske zabave, konzumiranje alkohola i drugih opojnih sredstava, gledanje televizije, igranje kompjutorskih igrica, ljenčarenje.⁸⁷

Kod djece i mladih koji imaju poremećaj u ponašanju, aktivnosti u slobodno vrijeme su neorganizirane. Socioekonomski status roditelja, njihova nedovoljna skrb i slaba inicijativa nerijetko dovode takve mlade u stanje dosade koju razbijaju delinkventnim ponašanjem.⁸⁸ Njihovo provođenje odmora svodi se na »asocijalno ponašanje tijekom slobodna vremena, vezano uz konzumiranje alkohola, marihuanu te tučnjavu«⁸⁹.

Utjecaj na kvalitetu korištenja slobodna vremena imaju i mediji. Budući da ih mladi koriste u svrhu ispunjenja slobodna

vremena te zbog pojava nasilja pri korištenju medija postavlja se pitanje kakav je sadržaj medija i na koji način utječe na agresivno, tj. prosocijalno ponašanje djece i mladih. Problem medija jest u tome što mala djeca koja su izložena nasilnim sadržajima zbog svoje sklonosti imitiranju nerijetko ih reproduciraju i mjesecima kasnije nakon što su im bila izložena.⁹⁰ Slučaj »Columbine« kada su dvojica učenika ubila 12 svojih školskih kolega, učitelja te na kraju počinila samoubojstvo, stavlja se u vezu s video igricom *Death Race* u kojoj se moglo pregaziti pješake na ulici.⁹¹ Je li moguće da ovakvi sadržaji utječu na mladu osobu? Kod slučaja »Columbine« treba uzeti u obzir i »da su neki od tih učenika imali u sobama postere s vrlo nasilnim sadržajima, da su i inače bili agresivni i skloni nasilju te da su potjecali iz problematičnih obitelji.«⁹² Vjerojatno je tako i igranje nasilnih igrica bilo podloga koja »učini malodobne ubojice kako ubijati«⁹³.

Mjesta na kojima se odvija druženje su otvoreni prostori, prostori kao što su ulica, parkovi, trgovi, kafići i sl.⁹⁴ Tu svoje mje-

⁸⁴ Usp. T. FARMER, *nav. dj.*, str. 97–98.

⁸⁵ Usp. C. A. ESSAU – J. CONRADT, *nav. dj.*, str. 133.

⁸⁶ Usp. M. KUCHAR, *Prosti čas mladih u 21. stoljeću*, u: »Socialna pedagogika« 11(2007)4, 455.

⁸⁷ Usp. I. JEDUD – T. NOVAK, *Provođenje slobodnog vremena djece i mladih s poremećajima u ponašanju*, u: »Revija za sociologiju« 26(2006)1–2, str. 80–82; Z. RABOTEG-ŠARIĆ – A. BRAJ-ŠA-ŽGANEC, *nav. dj.*, str. 160.

⁸⁸ Usp. M. LEBEDINA MANZONI, *Psihološke osnove poremećaja u ponašanju*, str. 95.

⁸⁹ I. JEDUD – T. NOVAK, *nav. dj.*, str. 86.

⁹⁰ Usp. J. ŽDERIĆ, *Medijska kultura djece i mladih. Mogućnosti i zamke*, Mediateka, Zagreb, 2009, str. 34.

⁹¹ Usp. *isto*, str. 40.

⁹² *Isto*.

⁹³ *Isto*.

⁹⁴ Usp. V. MANDARIĆ, *Mladi integrirani i (li) marginalizirani*, Glas Koncila, Zagreb, 2009, str. 126.

sto nalaze i klošari, ovisnici, kriminalci, ali i mladi.⁹⁵ Ulica postaje mjesto gdje se oblikuju vrednote i odnosi, gdje se isprobavaju granice vlastite moći i vrijednosti. Ona je ponekad za mladu osobu tvrdo, brutalno i vrlo kruto iskustvo koje s obzirom na druge rizike može biti loše ili pak pozitivno iskustvo koje postaje učinkovita škola življenja.⁹⁶ »Djeca ulice se organiziraju u grupe, često s internom hijerarhijom i strogom vezanošću za teritorij. Ta su djeca često vrlo inteligentna, jako kreativna, mnogo više izvan sustava i neovisnija od djece u kući. Često su im kaznena djela osnovna strategija preživljavanja na ulici.«⁹⁷

1.6. Zaštitni čimbenici

Analizom rizičnih čimbenika dobili smo povratnu informaciju o tome što utječe na pozitivan razvoj ličnosti i odnosa prema okolini. Na temelju tih informacija moguće je stvarati preventivne programe tj. stvoriti ozračje i uvjete u kojima će biti omogućen pozitivan razvoj potencijala koje osoba nosi, gdje će se omogućiti da osoba osjeća sigurnost u društvu u kojem se nalazi te i sama sudjeluje u izgradnji, a ne razaranju društva.

Izdvajanjem negativnih čimbenika došlo se do zaključka da je »otpornost, tj. sposobnost da se nečemu odupre, (...) sposobnost pojedinca da se uspješno adaptira usprkos riziku i nedaćama.«⁹⁸ Na razvoj otpornosti utječu čimbenici koji se, prema J. Bašić, smatraju zaštitnima: ženski spol, jaka povezanost s roditeljima, dogovori s obitelji, podržavajuće obiteljsko ozračje, viši stupanj inteligencije, pozitivan temperament, osjećaj smisla strukture i značenja tijekom osobnog razvoja, socijalne vještine, vještine za rješavanje socijalnih problema, samodisciplina, prosocijalne grupe vršnjaka, akademsko postignuće, jak sustav vanjske potpore koji jača dječje napo-

re za sučeljavanje s rizicima i stresovima.⁹⁹ Bernard ističe sljedeće čimbenike razvoja otpornosti: stabilan odnos s vršnjacima, dobro razvijene vještine za rješavanje problema, realni planovi za budućnost, sposobnost prihvaćanja i uspješnog rješavanja problema, doživljaj uspjeha u jednom ili više područja njihova života, kvalitetna komunikacija, snažna povezanost s barem jednom odraslom osobom, prihvaćanje odgovornosti za sebe i svoje ponašanje.¹⁰⁰ F. Redl govori o takozvanom terapeutskom miljeu koji zove »svakodnevnim događajima«: igranje, rad, učenje putem aktivnosti, odnosi prema stvarima i vršnjacima, pohađanje tečajeva, rješavanje problema, redoviti obroci, ustajanje, odlazak na zabave, duge šetnje, odlazak u kino, odlazak na putovanja te posrednik u učenju življenja u svakodnevicu.¹⁰¹

Neki istraživači proučavali su religioznost kao jednu od komponenata razvoja otpornosti. U istraživanju odnosa religioznosti i delinkvencije mariborski studenti došli su do zaključka kako religioznost ima utjecaja na razvoj delinkvencije budući da osobna religioznost djeluje inhibirajuće na

⁹⁵ Usp. T. METELKO LISEC, *Ulica ishodište vrgojnih procesov*, u: »Socialna Pedagogika« 7(2003)4, 435.

⁹⁶ Usp. *isto*, str. 439–440.

⁹⁷ J. BAŠIĆ, *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*, Školska knjiga, Zagreb, 2009, str. 31.

⁹⁸ *Isto*, str. 193.

⁹⁹ Usp. J. BAŠIĆ, »Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži: teorijsko motrište, *nav. čl.*, str. 37.

¹⁰⁰ Usp. M. OSWALD – B. JOHNSON – S. HOWARD, *Quantifying and evaluating resilience-promoting factors teachers' beliefs and perceived roles*, u: »Research in education« (Manchester) 70(2003)1, 52.

¹⁰¹ Usp. H. F. BARNES, *Developing Internal Controls Through Activities*, u: »Reclaiming Children and Youth. Journal of Emotional and Behavioral problems« (Austin), 18(2009)1, 45.

razvoj delinkventnosti, osobito u ruralnim područjima.¹⁰²

Istraživanje Zrinke Grebalo pokazalo je kako su nekonzumenti droga u većoj mjeri usvojili religijska vjerovanja i osjećaje, češće su uključeni u obrede svoje zajednice te primjenjuju vjerska načela u svojem životu. Iz toga posljedično proizlazi zaključak kako se religioznosti može pridati zaštitna funkcija.¹⁰³

U Americi je grupa istraživača promatrala ulogu religioznosti u sprečavanju alkoholizma među mladima koji ih najčešće dovodi i do drugih poteškoća kao što su depresivnost i poremećaji u ponašanju. Religioznost, prema njima, utječe na razvoj pozitivnih obilježja osobnosti, na zdravstveni status te na prosocijalno ponašanje i vršnjačke odnose.¹⁰⁴

Franc, Šakić i Ivičić u svojem su istraživanju izdvojili vrijednosne stavove mladih koji su se pokazali kao značajni zaštitni čimbenici u prevenciji poremećaja: »živjeti skladno u krugu svoje obitelji i prijatelja; živjeti u skladu s učenjem svoje vjere; biti pošten i živjeti u skladu sa svojim moralnim načelima; imati dobru naobrazbu i stjecati nova znanja; učiniti nešto za druge ljude, pomoći onima koji imaju problema; postići nešto po čemu ćeš dati vrijedan doprinos društvu«¹⁰⁵.

U svojem članku o »Mladima i poremećajima u ponašanju« Tonka Odobašić, prepoznajući važnost razvijanja otpornosti kod mladih, predlaže jedan od programa koji sadrže i religioznu dimenziju, a unutar Katoličke crkve ima dugu tradiciju odgoja mladih. Nazivamo ga salezijanskim stilom odgoja.¹⁰⁶ Taj stil odgoja uključuje: »spremnost da se bude s mladima sudjelujući u njihovu životu, sa simpatijama prihvaćajući njihov svijet, osjetljivi za njihove potrebe i vrednote; bezuvjetno prihvaćanje i sposobnost za dijalog; vjeru u snagu

dobra u svakome mladom čovjeku, pa i onom najpotrebitijem, i nastojanje da se ona razvija na pozitivnim iskustvima; neprijepornu važnost razuma očitovanu u razumnosti zahtjeva i normi; fleksibilnost i uvjerenost u ponudama; također nezaobilazna važnost vjere shvaćene kao razvoj osjećaja za Boga te nastojanje oko kršćanske evangelizacije; središnjost ljubaznosti koja se očituje kao odgojna ljubav koja potiče rast i uzajamnost; pozitivno okruženje sastavljeno od osobnih odnosa, a nadahnjivano ljubaznom i solidarnom animacijskom prisutnošću odgojitelja te aktivnim sudioništvom mladih.¹⁰⁷

2. DON BOSCOV PREVENTIVNI PROGRAM

Don Boscov preventivni program započeo je kao reakcija na situaciju koja je nastala u društvu 19. stoljeća. Mnoga djeca i mladi su zbog socioekonomske situacije stvarali probleme društvu koje se nije znalo drugačije nositi s njima nego ih poslati u zatvor. Ovakav odnos prema mladim ljudima samo je djelomično riješio problem. Uvidjevši potrebe onoga vremena, ali i iskustva drugih svećenika i ljudi

¹⁰² Usp. S. FLERE, *Religioznost i delinkventnost: istraživački rezultati na populaciji mariborskih studenata*, u: »Društvena istraživanja« 14(2005)3, 531.

¹⁰³ Usp. Z. GREBALO, *Religioznost, obiteljski čimbenici i zloupotreba droga kod adolescenata*, u: »Ljetopis socijalnog rada« 12(2006)2, 263–279.

¹⁰⁴ T. L. BROWN – G. S. PARKS – R. S. ZIMMERMAN, *The role of religion in predicting adolescent alcohol use and problem drinking*, u: »Journal of Studies on Alcohol« (Piscataway) 62(2001)5, 671–672.

¹⁰⁵ R. FRANC – I. SUČIĆ – V. ŠAKIĆ, *Vrijednosti kao rizični i zaštitni čimbenici socijalizacije mladih*, u: »Diaconesia« (Dakovo) 21–22(2009)1–2, 139.

¹⁰⁶ Usp. T. ODOBAŠIĆ, *Mladi i poremećaji u ponašanju*, u: »Kateheza« 29(2007)2, 153.

¹⁰⁷ *Isto*.

koji su se bavili sličnim radom, kao što u npr. Karlo Boromejski, Filip Neri, suvremeni odgajatelji i sl., don Bosco je osmislio preventivni sustav. Geslo »dobar kršćanin, pošten građanin« podrazumijevalo je da će se mladim ljudima omogućiti ozračje u kojem vlada kršćanski duh (susret s Bogom unutar sakramenata, moralni odgoj), ali i pružiti prilika da putem školovanja, izučavanja zanata, dobiju priliku da pokažu vrline i sposobnosti koje su stekli.

Preventivni program nadalje znači baviti se dječacima i mladićima koji još nisu zahvaćeni zlom. (...). No, prevenirati znači također izbjeći konačnu propast onoga tko je već na lošem putu, ali još ima zdravih snaga koje treba razviti ili osloboditi.¹⁰⁸

Preventivni program kako ga je ostvario don Bosco pretpostavlja i zajednicu. Zajednicu odgojnih i formativnih pothvata, vjerskih obreda, ali i zajednicu odgajatelja nadahnutih vjerom i posvećenih određenom poslanju, »zajednicu srdaca i posobljene skrbi, zdravih čuvstvenih odnosa, koji izranjaju i neprekidno se čiste u djelatnoj kršćanskoj ljubavi«¹⁰⁹. Odgojni sustav pokazao se je aktualnim i danas. Salezijanci i laici suradnici pokušavaju u duhu znanstvenih spoznaja, suvremene kulture, ostajući pritom vjerni don Boscu, odgovoriti na potrebe »ugrožene« djece i mladih 21. stoljeća. Jedan od primjera u susjednoj državi je organizacija »Skala«.

2.1. *Korisnici don Boscova preventivnog sustava*

Don Boscov preventivni sustav nastaje kao odgovor na potrebe doba u kojem je živio. Devetnaesto stoljeće bilježi velike migracije seoske populacije u gradove gdje se ona umjesto s blagostanjem susreće s još većom bijedom. Nemogućnost zadovoljenja osnovnih uvjeta za život, neznanje i prenapućenost uzrokovali su negativne ob-

like ponašanja koji su poprimali kriminalna obilježja te bi im u najboljem slučaju zatvor bio najveći doseg ostvarenja vlastite životne sreće. Život mnoge djece i mladih, koji su jednako tako postajali žrtve takvoga društvenog sustava, prestajao bi i prije nego što bi započeo. Tom beznađu karizma jednog utemeljitelja vratila je nadu u bolju budućnost. No je li posve uspjela? Slika mladih u dvadesetom i dvadeset prvom stoljeću nešto se je promijenila, no unatoč većoj materijalnoj stabilnosti i kvalitetnijem obrazovanju, sve je više agresivnih načina ponašanja mladih koji nerijetko dovede do razbojstava.¹¹⁰ Nasljedujući svog utemeljitelja don Bosca, njegovi duhovni sinovi salezijanci nastoje i danas prepoznati potrebe mladih, pa tako i onih koji su najugroženiji.

Devetnaesto stoljeće obilježeno je mnogim značajnim događajima, među kojima je i snažna industrijalizacija. Jačanje industrijske proizvodnje omogućilo je bržu proizvodnju, stvaranje radnih mjesta, razvoj industrijskih gradova kao mjesta na kojima će mnogi potražiti sreću i bolji život. Posljedice, koje je donio za ono vrijeme tako važan napredak, bile su dvoznačne: s jedne strane velik gospodarski napredak, a s druge stvaranje klasnih podjela na vrlo bogate i vrlo siromašne. »U industrijskim gradovima stvara se nova klasa, klasa siromašnih radnika koji nemaju drugog bogatstva osim vlastitih ruku i vlastite djece. Radničke kuće najčešće su podrumi u kojima se stiska čitava obitelj bez zraka,

¹⁰⁸ Usp. J. E. VECCHI, *Salezijanska duhovnost. Temeljne teme*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 2002, str. 127.

¹⁰⁹ I. BOSCO, *Uspomene iz Oratorija Sv. Franje Saleškog od 1815. do 1855.*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 2007, str. 59.

¹¹⁰ Usp. V. BILIĆ, *Agresivnost mladih i mogućnost pomoći*, u: »Obnovljeni život« 54(1997)1, 69.

svjetla, u smradu od vlage i odvodnih kanala. Mala plaća nije nikako dopuštala dovoljnu ishranu. Redovna hrana bilo je kuhano povrće. Raspad obitelji, širenje alkoholizma, prostitucije, kriminala, pojava novih bolesti kao posljedica rada ili uvjeta u kojima se radi postaju masovne pojave.«¹¹¹

Novonastala situacija nije zaobišla najosjetljiviju skupinu ljudi: djecu i mlade. Oni se zapošljavaju u tvornicama ili »lutaju ulicama, napose nedjeljom (...). Gledaju namirisanu i svečano odjevenu gospodu koja šeta bezbrižno i okreće glavu od njihove bijede.«¹¹² Lutajući ulicama nerijetko stvaraju nered, izazivaju tučnjave, drski su prema starijima, psuju, dobacuju, ne rade ništa, često počine pljačku.¹¹³

Don Bosco osobno naglašava: »Uvjeren sam da se mogu nazvati ne zločestima nego u opasnosti da to postanu:

1. Oni koji iz gradova ili iz raznih mjesta u državi odlaze u druge gradove i mjesta u potrazi za poslom. Oni ponajviše sa sobom nose nešto novca koji u kratko vrijeme potroše. Ako zatim ne nađu posao, u istinskoj su opasnosti da počnu krasti i krenu putem koji ih vodi u propast.
2. Oni koji su ostali siročad bez roditelja i nemaju nikoga tko bi se brinuo za njih te su prepušteni skitnji i društvu obješenjaka, dok bi ih prijateljska ruka i glas pun ljubavi mogao uputiti na put časna i poštena građanina.
3. Oni koji imaju roditelje koji se ne mogu ili ne žele skrbiti za svoju djecu. Stoga ih tjeraju iz obitelji ili ih potpuno napuštaju. Nažalost, velik je broj takvih izopćenih roditelja.
4. Skitnice koje ulove pripadnici javne sigurnosti, ali koji još nisu obješenjaci. Kad bi ih se primilo u neki zavod u

kojemu bi ih se podučavalo, upućivalo u posao, zasigurno bi izbjegli zatvor te bi se uključili u građansko društvo.«¹¹⁴

Don Bosco je svoju službu svećenika obavljao u Torinu, koji je jedan od primjera industrijskih gradova. Ondje je za opisanu mladež pronađeno rješenje: zatvor. Rješenje koje je ondašnja država smatrala jedinim obećavajućim. U svom pastoralnom djelovanju don Bosco je prakticirao i posjete zatvorima. Susret s mladima koji su se nalazili u zatvoru opisuje ovako: »velik broj mladića između 12. i 18. godine, sve zdrave, čvrste, okretne, vidjeti kako ništa ne rade, onako izbodene komarcima, kako žive u oskudici duhovnog i materijalnog kruha, probudio je u meni strašnu grozu«¹¹⁵. »Bili su zatvoreni u golemim zajedničkim prostorijama, gdje su oni najzločestiji bili učitelji života.«¹¹⁶ Duboko pogođen nevoljom mladih života odlučuje: »Trebalo bi spriječiti pod svaku cijenu da tako mladi dječaci završavaju u zatvoru. Hoću da budem spasitelj takvih dječaka.«¹¹⁷ Tako je i ova skupina našla jednog od svojih zaštitnika i brižna oca. Don Boscova ideja je bila »otvoriti centar u kojemu bi dječaci napušteni od obitelji našli prijatelja, gdje bi mladi bivši zatvorenici znali da imaju pomoć i podršku.«¹¹⁸

¹¹¹ T. BOSCO, *Ukrali ste mi srce*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1988, str. 93.

¹¹² *Isto*, str. 94.

¹¹³ Usp. *I monelli di Torino*, u: »Il Conciliatore Torinese. Giornale Religioso Politico Letterario« (srijeda, 26. srpnja 1848) 1(1848)4, 14–16.

¹¹⁴ Usp. I. BOSCO, »Il sistema preventivo nella educazione della gioventù«, u: P. BRAIDO, *Don Bosco educatore. Scritti e testimonianze*, LAS, Roma, 1997, str. 292 (*Promemorija za ministra F. Crispija*, don Boscov izvorni rukopis iz 1878)

¹¹⁵ T. BOSCO, *Ukrali ste mi srce*, str. 96.

¹¹⁶ *Isto*, str. 97.

¹¹⁷ *Isto*.

¹¹⁸ *Isto*, str. 99.

Veća materijalna sigurnost, bolje i dugotrajnije obrazovanje, ostvarivanje ljudskih prava, globalizacija, sekularizam, konzumerizam, hedonizam, jaki medijski lobi, masovno provođenje mladenačkih aktivnosti neka su od obilježja životnog okruženja današnjih mladih. Kako se oni nose s takvim svijetom? »Današnja djeca i mladi puno ranije se suočavaju s temeljnim životnim pitanjima, puno ranije eksperimentiraju i žive određena iskustva koja su u prošlosti bila pridržana odraslima. Nemoćni pozitivno reagirati na životne situacije i suočiti se s problemima, upadaju u depresiju, nesigurnost, strah, bezvoljnost.«¹¹⁹ Bez dostatne brige, izgubljeni u masi koja ne podnosi individualnost i prisnost, nerijetko osjećaju usamljenost. Stoga ne čudi ukoliko biraju negativno ponašanje kao izraz vlastite osobnosti budući da im taj način služi kao sredstvo potvrđivanja vlastita identiteta i postojanja. Sve veće tendencije mladih da se ponašaju agresivno potaknule su državne strukture, ali i druge oblike društvenih organizacija kao što su vjerska udruženja i sl., na istraživanja i nalaženja načina kako bi se spriječila takva ponašanja. Svjesni društvene situacije, don Boscovi duhovni sinovi, salezijanci, i u moderno doba nastoje naći odgovor na potrebe najsiromašnijih, najugroženijih i najpotrebitijih: »mladih koji žive na ulici, napuštenih – bez roditelja – s obiteljskim problemima, mladih zatvorenika ili prijestupnika, ovisnika, mladih izopćenika, mladih u opasnim sirotinjskim četvrtima, izbjeglica, etničkih manjinskih skupina...«¹²⁰ Budući da je don Bosco smatrao kako je preventivni sustav najprikladniji za »preodgoj mladih koji su žrtve delinkvencije ili uistinu marginalizirani«¹²¹, može se zaključiti kako je preventivni sustav namijenjen djeci i mladima, osobito onima koji su najugroženiji. Don Boscove

poruke potvrđuju ovu namjenu: »Svijet će nas uvijek primati s radošću dokle god naše brige budu usmjerene zaostalima, najsiromašnijoj i najugroženijoj djeci.«¹²² »Preporučujem vašoj ljubavi sva djela što se Bog udostojao da mi ih povjeri tijekom gotovo pedeset godina; preporučujem vam kršćanski odgoj mladeži, crkvena zvanja, vanjske misije, ali posebno vam preporučujem brigu za siromašne i napuštene dječake koji su uvijek bili u mojem srcu najdraži dio na zemlji.«¹²³ »Iskustvo nas uvjerava da je jedino sredstvo za spas društva – briga za siromašne dječake. Okupljanjem napuštenih mladića umanjuju se skitnje i krađe, novac je sigurniji u džepovima, mirnije se počiva u kući, a oni koji bi možda ispunili zatvore i zauvijek bili bič društva, postaju dobri kršćani, pošteni građani, slava svojega mjesta, ponos obitelji kojoj pripadaju, zarađujući pošteno znojem i radom svagdašnji kruh.«¹²⁴ Suvremeni svijet osim materijalnog siromaštva i potisnutosti na rub društva donosi i neke »nove oblike siromaštva« i »društvene isključenosti« koji nerijetko dovode u opasnost pozitivan rast djece i mladih.¹²⁵ Osim mladih koji kao pripadnici svoje skupine trebaju posebnu brigu osobito oko prihvaćanja evanđeoske

¹¹⁹ »Prigodna riječ kardinala Josipa Bozanića na sretu s ravnateljima predškolskih, osnovnoškolskih i srednjoškolskih ustanova Karlovačke županije, 27. studenoga 2008. u Karlovcu«, preuzeto iz: V. MANDARIĆ, *Mladi integrirani i(li) marginalizirani*, Glas Koncila, Zagreb, 2009, str. 192.

¹²⁰ DIKASTERIJ ZA PASTORAL MLADIH, *Pastoral mladih. Opće upute*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 2003, str. 117.

¹²¹ *Isto*, str. 118.

¹²² P. BRAIDO, *Don Bosco između projekta i utopije*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1992, str. 14.

¹²³ *Isto*, str. 14–15.

¹²⁴ *Isto*, str. 17–18.

¹²⁵ Usp. DIKASTERIJ ZA PASTORAL MLADIH, *Pastoral mladih. Opće upute*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, str. 116.

poruke, preventivni program predviđa mlade kojima su životne okolnosti onemogućile normalan razvoj te njihovo ponašanje odstupa od očekivanoga. Preventivni program nije program samo za »odabrane« već i za one koji su odbačeni.

2.2. *Elementi preventivnog programa*

Stil salezijanskog odgoja prepoznatljiv je po svojoj odgojnoj metodi koja pokušava isključiti represiju. Pokušava animirati, tj. prisutnošću, povjerenjem i odgojnom ljubavlju potaknuti pojedinca kako bi na površinu izašlo ono dobro koje mlada osoba nosi u sebi. Očekuje da osoba odgajateljica bude dovoljno zrela kako bi znala održavati odnose koji su prijateljsko-očinskog oblika te njegovoj ulozi daje duhovnu dimenziju pretpostavljajući da će svojim životom svjedočiti lik Isusa Krista. Odgoj ovog stila pretpostavlja vjeru, razum i ljubavnost usvajanjem kršćanskih vrednota koje su temelj stvaranja poštena građanina i boljeg društva.

2.2.1. *Uvjeravanje ili kazna*

U devetnaestom stoljeću jedini način prevencije od strane države bio je, kao što je spomenuto, zatvor. Takav sustav se sastojao u tome »da se podložnike upozna sa zakonima, a zatim se nadzire i prepoznaje prekršiteljem te ih se kažnjava. U takvom odgojnom sustavu riječi moraju biti stroge; poglavar mora izbjegavati svaku familijarnost u odnosima s podložnicima i nalaziti se veoma rijetko među njima.«¹²⁶ Ovakva vrsta sprečavanja negativnog ponašanja lučila je raspadom osobe, jer bi zbog loših životnih, ali i interpersonalnih uvjeta bili natjerani ponašati se lošije nego prije. U osobi je budila strah od kažnjavanja, te je ona gubila povjerenje u instituciju, druge ljude i u sebe što je nerijetko dovodilo do samodestrukcije.¹²⁷

Tzv. »kriminalna politika« i danas pita nje delinkventnog ponašanja najčešće rješava pomoću represije. Preventivni programi pokušavaju problem ovakva ponašanja riješiti ranim identificiranjem mladih s poremećajima u ponašanju, pravodobnim i adekvatnim pružanjem pomoći i zaštite, uklanjanjem socijalnih ograničenja koja utječu na razvoj delinkvencije, pravodobnim izricanjem i provođenjem odgojnih mjera.¹²⁸ Međutim, nailazi na velike poteškoće i rijetko uspijeva djelovati preventivno, a češće represivno.

Don Bosco je preventivni program zamislio drugačije. On nije represivan, već se temelji na uvjeravanju. To je odgoj koji se temelji na povjerenju u mlada čovjeka, tj. u uvjerenju da je on odgojiv bez obzira na nevolje u koje je upao i u kojima se nalazi.¹²⁹

On »se oslanja na razum, vjeru i osobito na ljubavnost. On isključuje svaku silovitu kaznu, a nastoji držati podalje i svaku blažu kaznu.

Ravnatelj i asistenti poput su ljubaznih očeva: razgovaraju, vode, savjetuju i ljubazno ispravljaju pogreške.

Odgajanik se ne osjeća ponižen, već postaje prijatelj. U asistentu vidi dobrotvora koji mu želi učiniti dobro, osloboditi ga neugodnosti kazne i sramote. Kad odgajatelj stekne srce svog odgajanika moći će ga i kao odrasloga slijediti, savjetovati, ispravljati pa i opominjati.«¹³⁰

Govoreći o preventivnom sustavu, don Bosco naglašava: »Primjena ovog sustava

¹²⁶ T. BOSCO, *Ukrali ste mi srce*, str. 218.

¹²⁷ Usp. J.-M. PETITCLERC, *Najznačajnije vrednote preventivnog sustava*, u: »Kateheza« 31(2009)1, str. 38.

¹²⁸ Usp. M. SINGER – LJ. MIKŠAJ-TODOROVIC: *Delinkvencija mladih*, Globus, Zagreb, 1993, str. 322.

¹²⁹ Usp. J.-M. PETITCLERC, *nav. čl.*, str. 38.

¹³⁰ Usp. T. BOSCO, *Ukrali ste mi srce*, str. 218.

potpuno se oslanja na riječi Sv. Pavla koji kaže: 'Ljubav je velikodušna, dobrotiva je ljubav... sve pokriva, sve vjeruje, svemu se nada, sve podnosi.' Zato samo kršćanin može s uspjehom primijeniti preventivni sustav. Razum i vjera jesu sredstva kojima se odgajatelj treba stalno služiti, poučavati ih i prakticirati, ako želi da ga slušaju i da postigne svoj cilj.«¹³¹

Da bi njegova opomena uistinu imala učinka, mora biti izrečena smireno, bez pokazivanja bilo kakve uznemirenosti ili s humorem jer će u tom slučaju polučiti sasvim suprotan učinak.

Upotreba represije kod ovog programa posljednji je način odgoja savjesti i ponašanja osobe.

Don Boscov odgojni sustav oprečan je represiji i »sastoji se u tome da se upoznaju propisi i pravila neke ustanove, a zatim se nadzire tako da učenici uvijek imaju nad sobom budno oko ravnatelja ili njegovih pomoćnika (asistenata), koji kao prijazni očevi govore, upućuju u svaki događaj, savjetuju i ljubazno ispravljaju, što znači: onemogućiti odgajanje da učine prekršaj. [... Stoga taj sustav] isključuje svaku nasilnu kaznu i nastoji odstraniti čak i lakše kazne.«¹³² Najbolji učinak bit će postignut ako odgajatelj uspije da ga mlada osoba zavoli. Kazna u preventivnom programu prihvaćena je kao uskraćivanje naklonosti. Naime, »kod mladih je kazna ono što služi kao kazna. Opazilo se da oštar pogled kod nekih proizvodi veći učinak nego što bi to učinila pljuska. Pohvala kad je neka stvar dobro učinjena, ukor kad je zanemarena, već je nagrada ili kazna.«¹³³

Govoreći o svom odgojnom sustavu, don Bosco poziva na nasljedovanje Isusa Krista, »koji nije prelamao napukle trske, nije gasio tinjajući oganj«. Stoga neka Isus Krist bude uzor odgajatelju koji želi odgajati po preventivnom sustavu. Ljubav pre-

ma odgajniku ne valja zamjenjivati »hladnoćom pravilnika«, a »sustav budnog i ljubaznog predusretanja nereda« zamjenjivati »manje napornim i lagodnijim sustavom za onog koji zapovijeda« i represijom, jer kazne »zapaljuju mržnju i rađaju nezadovoljstvom«.¹³⁴

Možda bi se razlika između represivnog i preventivnog načina odgoja mogla uočiti iz dijaloga ministra unutarnjih poslova u Torinu i don Bosca o mladićima iz doma za preodgoj: »Kako vi uspijevate s tim mladićima, a mi nikako ne možemo? – upitao je on jednog dana don Bosca.

Zato što država zapovijeda i kažnjava. Ona ne može učiniti ništa više. Ja međutim te dječake volim. I kao svećenik imam moralnu snagu koju Vi ne možete shvatiti.«¹³⁵ Bitna razlika u odnosu prema mladima od strane države i don Bosca bila je u tome što ih je država smatrala otpadom i teretom društva dok su za don Bosca oni bili osobe s dostojanstvom koje su vrijedne da im se vjeruje i da ih se voli.

2.2.2. Animiranje

Don Bosco odgojni sustav promiče »obiteljski duh«, tj. ozračje u kojem će se mlada osoba osjećati sigurno, prihvaćeno i voljeno. To se nastoji ostvariti pomoću posebnog odgojnog stila odgoja, zvanog animiranje. Animirati prema rječniku hrvatskog jezika znači oživiti, oživljavati, pobuditi kod koga interes ili strast za nečim.¹³⁶ I upravo ova riječ najbolje opisuje na koji

¹³¹ I. BOSCO, »Preventivni sustav u odgoju omladine«, u: *Konstitucije i pravilnik Družbe Svetog Franje Saleškog*, Salesiana, Zagreb, 2009, str. 412.

¹³² Usp. isto, str. 410.

¹³³ Isto, str. 416.

¹³⁴ Usp. I. BOSCO, *Pismo iz Rima* (10. svibnja 1884), u: *Konstitucije i pravilnik Družbe Svetog Franje Saleškog*, Salesiana, Zagreb, 2009, str. 423.

¹³⁵ Usp. T. BOSCO, *Ukrali ste mi srce*, str. 217.

¹³⁶ Usp. V. ANIĆ, *nav. dj.*, str. 8.

način funkcionira ovaj program. Ponajprije zahtijeva od samih odgajatelja da imaju odgojnu strast i ljubav, a zatim da uza stav povjerenja, radosti i optimizma, suosjećanja i strpljivosti, poštivanja, osjećaja za svakodnevicu i unutarnju slobodu probude u mladima najbolji dio njih.¹³⁷

Animiranje u okviru preventivnog sustava je stil koji promiče personalizaciju i nastoji razvijati svijest, motivacije, kritičke sposobnosti i aktivno uključivanje osobe kako bi odgajatelj postao osoba koja je odgovorna za vlastiti život i spremna za život u zajedništvu i suradnji.¹³⁸ Temelj animiranja svodi se na četiri elementa: otvorenost prema svima mladima, oslobađajuću snagu odgojne ljubavi, povjerenje u osobu, aktivnu prisutnost odgajatelja među mladima.

Odgojna ljubav omogućuje oslobađanje povjerenja od strane mladih prema animatoru. Poznata don Boscova uzrečica da je odgoj »stvar srca« plod je iskustva koje je pokazalo kako jedino iskrena ljubav odgajatelja može otvoriti mlado srce na pozitivan odgovor budući da se prava ljubav »odnosi na apsolutno dobro drugoga, koje se želi i traži kao vlastito«. ¹³⁹ Ljubavlju koja se očituje u srdačnosti i otvorenosti, činjenju prvih koraka, prihvaćanju u dobroti, poštovanju i strpljivosti, stvaranju prijateljskog ozračja otvara se put prema oblikovanju odnosa povjerenja.¹⁴⁰

Prijateljski odnos je način na koji će se izgraditi međusobno povjerenje, prihvaćanje do te mjere da će mlada osoba osim razvoja u intelektualnom, afektivnom smislu ići korak dalje i prepoznati animatora kao osobu koja je glasnogovornik Božje ljubavi.¹⁴¹

Prethodno je spomenuto Redlovo istraživanje ponašanja dječaka koji su imali poremećaj u ponašanju – nedostatak povjerenja u odrasle. Jean Marie Petitclerc sma-

tra da »sve današnje studije, usredotočene na temu sposobnosti sučeljavanja s teškoćama, potvrđuju da je sposobnost za promjene mladog čovjeka koji je zapao u iskvareno ponašanje iz kojeg još ima povratka vezana uz susret s odraslom osobom koja je znala imati povjerenja u njega i osloboditi ga njegove prošlosti«. ¹⁴²

Imati povjerenje znači uvidjeti kako svaka mlada osoba u sebi ima blago koje će uz pomoć odrasle osobe postupno otkrivati i ispravno se prema njemu odnositi. Don Bosco o tome govori: »U svakom mladiću, čak i u najnesretnijem, postoji nešto što, ako ga odgajatelj na vrijeme otkrije i potiče, reagira s velikodušnošću.« ¹⁴³

Povjerenje znači pustiti da mlada osoba bez obzira na svoje poteškoće pridonosi rastu svoje okoline. Povjerenje znači strpljivo čekati da mlada osoba shvati kako je potrebna nekomu i da njezin život ima smisla, pomoći joj da uvidi ono što ona može i zna napraviti, poticati je da u tome napreduje.¹⁴⁴

Konkretan primjer vjere u mlade kod don Bosca možemo uočiti prilikom organizacije izleta za mlade tadašnje ustanove za preodgoj mladih prijestupnika u Torinu. Obratio im se kao odraslim i odgovornim osobama vjerujući da su sposobni

¹³⁷ Usp. E. MAIOLI – J. E. VECCHI, *Animator u skupini mladih*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1999, str. 25.

¹³⁸ Usp. DIKASTERIJ ZA PASTORAL MLADIH, *Pastoral mladih. Opće upute, nav. dj.*, str. 27.

¹³⁹ J. E. VECCHI, *Salezijanska duhovnost. Temeljne teme*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 2002, str. 127.

¹⁴⁰ Usp. *isto*, str. 129–130.

¹⁴¹ Usp. E. MAIOLI – J. E. VECCHI, *Animator u skupini mladih*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1999, str. 25.

¹⁴² J.-M. PETITCLERC, *nav. dj.*, str. 37.

¹⁴³ J. E. VECCHI, *Salezijanska duhovnost. Temeljne teme*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 2002, str. 125–126.

¹⁴⁴ Usp. J.-M. PETITCLERC, *nav. dj.*, str. 39.

uložiti toliko energije da mogu odgovoriti na njegov zahtjev: »Dao sam svoju časnu riječ da ćete se od prvog do posljednjeg lijepo ponašati i da nitko od vas neće tražiti načina da pobjegne. Ministar unutrašnjih poslova obećao mi je da neće poslati nikakvu stražu, ni u uniformi ni u civilu. A sad mi morate i vi obećati da nećete pobjeći. Ako netko od vas pobjegne, ja ću kod njih izgubiti svaki ugled. Svakako, zabranit će mi da ikad stupim nogom među vas. Mogu li se pouzdati u vas?«¹⁴⁵

Poziv da reagiraju odgovorno iziskuje veliko povjerenje osobito prema onima od kojih se zbog njihova načina ponašanja očekuje da reagiraju neodgovorno i s otporom.

»Posvetiti mladima sve svoje vrijeme i preuzeti njihove probleme – siromaštvo, rad, nedostatak odgoja, teškoće u razvoju, nedostatak obiteljskog ognjišta.«¹⁴⁶ Biti prisutan među mladima znači birati njihov svijet, razumjeti njihov jezik i komunicirati njime, prepoznati njihove težnje i tip života.¹⁴⁷ Biti s njima i u trenucima molitve i rada, ali i odmora, rekreacije, ondje gdje su mladi najopušteniji.¹⁴⁸

Don Bosco je na sljedeći način pokazao brigu i prisutnost u životu dječaka: »Nedjeljom i blagdanom sam se u potpunosti posvećivao druženju sa svojim mladićima. Radnim danom sam ih posjećivao na radnim mjestima u radionicama i tvornicama.«¹⁴⁹ Don Boscova skrb za mlade uključivala je sve potrebe: prehranu, odjeću, stan, mogućnost zapošljavanja, prigodu za učenje, korištenje slobodna vremena, moralnost te život u vjeri.¹⁵⁰

Sudjelovao je i u njihovu svijetu koji uključuje veselje, radost, zadovoljstvo, vedrinu, razdraganost, smijeh, potrebu i želju za pjevanjem, trčanjem, skakanjem, igrom: »kad sam im rekao da ćemo ondje imati velik prostor samo za nas – za pjevanje, trčanje, skakanje i igru – obradovali

su se. Svi su nestrpljivo iščekivali sljedeću nedjelju da vide novosti koje su im zaokupljale maštu.«¹⁵¹

Ozračje radosti, koje nije samo »po dužnosti« već plod života u ljubavi i istini, omogućuje razvoj mlade osobe.¹⁵² U djetetu, mladoj osobi izazvat će osjećaj prihvaćenosti, tj. osjećaj kao da je kod kuće, te će reagirati otvorenije i pozitivnije na zahtjeve koji se stave pred nju. Osjećaj prihvaćenosti doživjet će se i u prikladno i s ljubavlju pripremljenom prostoru, zajedništvu s drugim mladima gdje se na neprimjetan način ostvaruju socijalne kompetencije.¹⁵³

Osim radosti, prisutnost i blizina mladenačkom životu omogućuje odgajatelju da sudjeluje u razmjeni iskustava s mladima, smišljanju aktivnosti. Odnos prihvaćanja i prisnosti koji se u takvim okolnostima bolje razvija olakšava odgajatelju put motiviranja za vrednote, odgoj savjesti, ali i pozitivan odgovor mladih.¹⁵⁴

2.2.3. Animator

Uz mlade glavni sudionik preventivnog sustava je osoba odgajatelja-animatora. Animator koji djeluje prema preventivnom

¹⁴⁵ T. BOSCO, *Ukrali ste mi srce*, str. 217.

¹⁴⁶ Usp. J.-M. PETITCLERC, *nav. dj.*, str. 39.

¹⁴⁷ J. E. VECCHI, *Salezijanska duhovnost. Temeljne teme*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 2002, str. 124.

¹⁴⁸ Usp. A. MIRANDA, *The religious and ethical dimension of the educative system of Don Bosco*, u: »Divyadaan« 17(2006)1, str. 101.

¹⁴⁹ Usp. I. BOSCO, *Uspomene iz Oratorija Svetog Franje Saleškog od 1815. do 1855.*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 2007, str. 133.

¹⁵⁰ Usp. *isto*, str. 229.

¹⁵¹ *Isto*, str. 136–137.

¹⁵² Usp. J.-M. PETITCLERC, *nav. dj.*, str. 39.

¹⁵³ Usp. E. MAIOLI – J. E. VECCHI, *Animator u skupini mladih*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1999, str. 37.

¹⁵⁴ J. E. VECCHI, *Salezijanska duhovnost. Temeljne teme*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 2002, str. 136.

sustavu je osoba koja ima karakteristike prijatelja/ prijateljice i oca/ majke, a uzor mu je osoba Isusa Krista. Poput pravog prijatelja zanima se za svaki dio života mladog čovjeka, za njegove radosti i žalosti i pritom ne očekuje uzvrat, ne očekuje da će mu se platiti za ono što radi. Kao prijatelj animator se pokušava približiti mladoj osobi i u njoj pobuditi povjerenje prema sebi. Prijatelj je onaj koji može čuti i prihvatiti tajne koje netko čuva. Zato će samo u trenutku kad povjeravaju tajne biti moguće kvalitetno odgajati mlade.¹⁵⁵ Prijateljski odnos zahtijeva uzajamnost te na taj način i odgajatelj dobiva: mladi čovjek, osobito onaj u nevolji, »uvijek pomaže odgajatelju da napreduje u svom pedagoškom umijeću: on ga uvijek sili da se neprestano pita o svom pristupu i da se angažira«¹⁵⁶. Zato će animator pokušati na različite načine blagošću i ljubavlju pridobiti svoje prijatelje.¹⁵⁷

Prijateljski odnos zahtijeva i korak dalje. Osim ljubavi i blizine mladi čovjeka mora poznavati i granice, steći disciplinu. Očinska ljubav je ljubav koja ima autoritet, ona mladom čovjeku pruža zaštitu i sigurnost unutar koje će moći odgovoriti na postavljene zahtjeve. Mlada osoba mora osjetiti da se odrasla osoba zauzima za nju i da je voljena, ali mora postojati odmak kako bi mlad čovjek mogao dovoljno samostalno razvijati, ali i cijeniti autoritet.¹⁵⁸

»Ohrabrivati, ali i pomagati da mladi čovjek postane odgovoran«¹⁵⁹, »znati govoriti srcu« tako da se ispravno oblikuje savjest te se na ispravan način nauči nositi s radostima i problemima tj. pomoći steći umijeće življenja.¹⁶⁰

I jedan i drugi odnos zahtijevaju osobnu zrelost, ali i pedagošku mudrost kojom će animator moći procijeniti koliko blizak odgajaniku smije biti, tj. »mora biti dovoljno blizu odgajaniku da on ne bi izgubio

interes, ali i dovoljno daleko da ga odgajanik ne bi smatrao sebi jednakim«¹⁶¹.

Specifičnost uloge odgajatelja u preventivnom sustavu je i u činjenici da je osim što je pedagoški osposobljen odgajatelj i osoba vjere. Prepoznaje Boga prisutnoga u povijesti čovjeka, ali i povijesti vlastitoga života. Iskustvo Božje prisutnosti jača u njemu vjeru i pouzdanje da ga Bog ljubi, da mu je stalo do njegovoga svakodnevnog života. Vjera u ovakvo Božje djelovanje budi u njemu duboku radost i optimizam koji su mehanizam pomoću kojega i druge oduševljava za sretniji i pravedniji život, za zalaganje u ostvarenju kraljevstva Božjega na zemlji.¹⁶² Uzor življenja i navještaja kraljevstva Božjega pronalazi u osobi Isusa Krista koji se utjelovio i na taj način ono što je ljudsko po njemu je postalo slika božanskoga što animatora obvezuje da odgajanike promatra u tom svjetlu, kao osobe koje su vrijedne poštovanja. Svojim vlastitim primjerom pokušat će prenijeti stvarnost evanđeoske poruke. Molitvom koja je prožeta oslušivanjem Božje poruke u šutnji, slavljenjem euharistije i pomirenja sve će dublje ponirati u otajstvo spasenja koje jedino može oživiti ono što je mrtvo i oporaviti ono što bi trebalo propasti.¹⁶³

2.2.4. Dobri kršćani i poštteni građani

Don Boscov odgojni sustav, koji se temelji na vjeri, razumu i ljubaznosti, promiče ideju odgoja mladih s posebnom svrhom.

¹⁵⁵ Usp. J. E. VECCHI, *nav. dj.*, str. 137.

¹⁵⁶ J.-M. PETITCLERC, *nav. dj.*, str. 38.

¹⁵⁷ Usp. I. BOSCO, *nav. dj.*, str. 68.

¹⁵⁸ Usp. J.-M. PETITCLERC: *nav. dj.*, str. 40.

¹⁵⁹ *Isto*.

¹⁶⁰ Usp. J. E. VECCHI, *nav. dj.*, str. 138.

¹⁶¹ J.-M. PETITCLERC, *nav. dj.*, str. 40.

¹⁶² Usp. E. MAIOLI – J. E. VECCHI, *nav. dj.*, str. 50.

¹⁶³ Usp. *isto*, str. 58.

Ugroženi mladi pozvani su biti dobri kršćani i poštteni građani kako bi zaslužili raj, bili sretni stanovnici neba. Zadaća onih koji su primjenjivali preventivni odgojni sustav bila je »uliti u njihova srca ljubav prema roditeljima, bratsku dobrohotnost, poštivanje vlasti, zahvalnost prema dobročiniteljima, ljubav prema radu i više nego bilo što drugo poučiti ih u katoličkim moralnim zasadama, odvratiti ih sa zla puta, uliti im sveti strah Božji i rano ih naviknuti na vršenje Božjih zapovijedi«¹⁶⁴. Osim moralnog i vjerskog odgoja život dobra kršćanina i poštena građanina razvijao se je tako što ih se trebalo »uputiti na posao, priskrbiti sredstva i, gdje je to bilo potrebno, također i okučiti, ništa ne štedjeti da bi ih se spasilo od propasti«¹⁶⁵. Poučavanje je obuhvaćalo sviranje glazbenih instrumenata, čitanje, pisanje, učenje gramatike, aritmetike, metričkog sustava, tjelovježbu i razne igre.¹⁶⁶ Ostvarenje ideje dobra kršćanina i poštena građanina kod mlade osobe koja je bila u opasnosti da svoj život provede u zatvoru možemo pratiti u liku Mihovila Magonea. Kako i sâm don Bosco u Mihovillovoj biografiji ističe, to je bio dječak koji je s trinaest godina vodio svoju »uličnu bandu«, njegov zanat bio je besposličarenje, radio je nereda na ulici zajedno sa svojim sudionicima.¹⁶⁷ Prvi korak koji je bilo potrebno učiniti bilo je upoznavanje. Drugi korak koji don Bosco čini jest poziv da umjesto ovakva života pokuša uz pomoć škole postići nešto više. Prilikom dolaska dodijeljen mu je »anđeo čuvar«, njegov stariji kolega koji je imao zadaću da mu pomogne da popravi svoje ponašanje. Sudjelovao je s njim u svemu: u školi, učenju, šali s njim i igranju.

Posljednji korak odnosio se je na njegov život kao kršćanina, na njegov odnos s Bogom. Uz don Boscovu pomoć sastavio je odluke kojih se je nastojao pridržavati:

- »1. Često se susretati s Isusom u pričesti i u ispovijedi.
2. Nježnom ljubavlju voljeti Presvetu Djevicu.
3. Mnogo moliti.
4. Često zazivati Isusa i Gospu.
5. Ne pokazivati preveliku blagost prema svome tijelu.
6. Uvijek naći nešto da radi.
7. Kloniti se loših drugova.«¹⁶⁸

Religiozni okvir unutar kojeg se je kretao, život prema moralnim i asketskim načelima, snaga milosti bili su elementi koji su mladu osobu s lošim izgledima pretvorili u osobu koja je postala simbol nade da je moguće postati dobar kršćanin i pošten građanin.

3. »SKALA« – ODGOJ MLADIH NA ULICI

Statistike su pokazale kako se najviše kriminalnih djela događa u gradovima gdje djeca i mladi najčešće iz dosade počinju svoje kriminalno djelovanje. Ulica za njih postaje mjesto gdje se nalaze i dogovaraju o mogućim pothvatima. Uočivši taj problem, slovenski salezijanci su zajedno sa skupinom studenata odlučili pomoći tak-

¹⁶⁴ P. BRAIDO, *Don Bosco – Između projekta i utopije*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1992, str. 17.

¹⁶⁵ *Isto*, str. 16.

¹⁶⁶ *Usp. isto*.

¹⁶⁷ *Usp. G. BOSCO, »Cenno biografico sul giovanetto Magone Michele allievo dell'Oratorio di S. Francesco di Sales«, Tip. G. B. Paravia e comp., Torino, 1861 (2. izd. 1866), u: A. CAVIGLIA (ur.), Opere e scritti editi e inediti di Don Bosco nuovamente pubblicati e riveduti secondo le edizioni originali e manoscritti superstiti. Vol. V, SEL, 1965, str. 203.*

¹⁶⁸ T. BOSCO, *Ukrali ste mi srce*, str. 241. *Usp. G. BOSCO, »Cenno biografico sul giovanetto Magone Michele allievo dell'Oratorio di S. Francesco di Sales«, nav. dj., str. 220.*

vim mladima i organizirati njihovo slobodno vrijeme kako bi što manje upadali u nepotrebne nevolje sa zakonom.

Zamisao su ostvarili tako što su nekoliko puta tjedno autobusom opremljenim pomagalicama za igru i edukaciju obilazili kvartove po Ljubljani. Tijekom 15 godina, koliko organizacija postoji, uključeni su i drugi elementi kao što je individualno praćenje te projektne aktivnosti. U rad su uključene stručne osobe, volonteri i vršnjaci.

3.1. *Djelatnost i program »Skale«*

»Skala« je neprofitna, nevladina udruga koja je nastala 1995. godine pod okriljem Salezijanskog zavoda Salesianum u Sloveniji. Razlog zbog kojeg je došlo do stvaranja ove udruge su bile potrebe mladih koje su uvidjeli salezijanci zajedno s nekolicinom studenata. Uočili su kako mnogi mladi ne znaju korisno upotrijebiti svoje vrijeme već ga provode na ulici te su izloženi ovisnostima ili bavljenju kriminalom. Svoje djelovanje su započeli u kvartovskim naseljima u Ljubljani. Karakteristika tih kvartovskih naselja su doseljenici i prognanici s područja bivše Jugoslavije. Zbog svojeg statusa često imaju poteškoće na socijalnoj, kulturnoj i ekonomskoj razini. Istraživanja su izdvojila sljedeće probleme koji utječu na položaj djece doseljenika: nepoznavanje jezika, drugačiji odnosi u obitelji, zatvorenost, drugačiji školski sustav; netrpeljivost školske okoline, drugih susjeda ili vršnjaka prema doseljenicima; veće siromaštvo, emocionalna ranjivost.¹⁶⁹ Teža prilagodba na nove situacije sa sobom nosi mnogobrojne posljedice kao što su: neuspjeh u školi, usamljenost, besposlenost, izloženost nasilju, kašnjenjima, ovisnostima, prekomjernim bavljenjem kompjutorskim igricama i igrama na sreću. Prepušteni su samima sebi i ulici, a budući da se nigdje ne

osjećaju prihvaćenima lakše upadaju u različite poteškoće.

Ne čekajući da mladi dođu k njima, u duhu don Bosca članovi udruge su otišli na ulicu i ponudili im svoj program: kvalitetno provođenje slobodna vremena, odnos ispunjen toplinom i prihvaćanjem, osposobljavanje za budućnost, ozračje u kojem će moći razvijati odnos s Bogom te usvojiti kršćanske vrednote.¹⁷⁰ Vjera da u svakome mladom čovjeku postoji sjeme dobra koje treba njegovati, potiče članove da sreću mlade u njihovu okruženju, na ulici, te im ponude podršku prijateljstvom, motiviraju ih da od sebe traže više i bolje, pružaju im stručnu pomoć.¹⁷¹ Pomoć i podrška odvijaju se na tri načina: neposrednim kontaktom na ulici, radom u centru za mlade te individualnim radom s mladom osobom. U obzir dolaze mladi u dobi između 7 i 20 godina s poteškoćama u ponašanju, socijalnim problemima, problemima u obitelji, školi ili društvu (psihičko nasilje, upletenost u kriminalne radnje i sl.)¹⁷²

3.2. *Aktivnosti »Skale«*

U odgojnom djelovanju s djecom pokušava se, uz pomoć stručnih suradnika, volontera i vršnjaka, ući u konkretne situacije iz kojih dolaze te prema tome prilagoditi program i djelovanje. Dva su tipa programa: onaj koji se provodi tijekom čitave školske godine i program projektnog tipa. Tijekom čitave godine aktivnosti se provode u tzv. radu na ulici koji podrazumijeva kontakt s mladima na ulici, sportske aktivnosti u dvorani, Minibus veselja,

¹⁶⁹ Usp. N. ŠMID, *Slovenska filantropija*, u: »Glasilo Skala« 9(2011)1, 19–20.

¹⁷⁰ Usp. Godišnji nacrt rada Skale za 2010/2011, str. 1.

¹⁷¹ Usp. »O nas«, internet: <http://www.donbosko.si/skala/o-nas> (pristup: 10.1.2012)

¹⁷² Usp. *Letno poročilo Skale 2007–2008*, str. 4.

te u Centru za mlade »Skala« gdje se pruža pomoć u učenju, radionice, individualno praćenje. Projektni tip sadrži programe kao što su »Fešta na Fužinah«, program tijekom praznika, logorovanje, sudjelovanje u Projektu europske volonterske službe, Glasilo »Skala«. ¹⁷³

Kontakt na ulici je jedan od načina na koji se susreću mladi ondje gdje se najčešće nalaze. Protokol predviđa odlazak na ulicu barem jednom tjedno te ostvarenje susreta s barem četiri mlade osobe. Svrha susreta je stvaranje odnosa utemeljenog na međusobnom poštovanju i povjerenju pri čemu ih se pokušava motivirati za sudjelovanje u Skalinim ili drugim projektima. Ukoliko susret nije ugodan, preporuča se da se animator makne iz te situacije. ¹⁷⁴

Jedan od koraka nakon kontakta je sudjelovanje u sportskim aktivnostima koje se organiziraju u sportskim dvoranama. Sportska aktivnost razvija sudjelovanje u skupini i međusobno poštovanje. Aktivnost se odvija u dvije skupine: zatvorenog i otvorenog tipa. Aktivnost zatvorenog tipa je jasno definirana aktivnost (nogomet) i treniranje je zahtjevnije, a moguće je sudjelovanje na turnirima (Fešta na Fužinah, Salezijanska malonogometna liga). Aktivnost otvorenog tipa omogućuje neobavezno bavljenje sportom. Pravila zahtijevaju od sudionika da ne psuju, da se ne tuku, ne ometaju namjerno suigrača u igri, igraju disciplinirano, poštivaju suca, paze na higijenu prostora donošenjem čiste obuće u kojoj se vježba. Da držanje pravila nije lak zadatak svjedoči jedan od animatora: »Često smo morali prekinuti igru, neslaganja sa suđenjem postala su česta, ali svejedno smo dali dosta golova i pokušali djelovati kao dvije povezane ekipe sportskih rivala, koji ne psuju za vrijeme igre i igraju pošteno.« ¹⁷⁵

Minibus veselja je mobilni centar u kojem se mogu okupljati djeca i mladi (u do-

bi od 7 do 15 godina) te njihovi roditelji. Tripot tjedno animatori odlaze minibusom u kvart na igralište kako bi animirali njihovo slobodno vrijeme. Program traje tri sata. Centar im nudi savjetodavne, informativne, kreativne aktivnosti te aktivnosti za izobrazbu i razonodu. Prostor centra (minibusa) podijeljen je u tri, tj. četiri dijela. Prednji dio minibusa (tzv. brbljaonica) služi kao mjesto razgovora, informiranja, razvijanja debata, pisanja dnevnika u koji posjetitelji mogu napisati svoja pitanja i poruke Minibusu veselja, igranja igara za neformalno učenje te mjesto evaluacije proteklih aktivnosti sudionika u animiranju. Zadnji dio vozila (tzv. igraonica) služi za radionice obrazovnog ili psihosocijalnog tipa koje se ostvaruju na zadanu temu, goste, igre za razonodu. »Veranda«, tj. prostor ispred minibusa, služi kao mjesto kontakta s djecom i mladima koji su zainteresirani za sudjelovanje u programu; kontakt s roditeljima; ukoliko je primjereno vrijeme, i kao mjesto za manualni rad i fizičku djelatnost (izradu različitih stolarskih radova i sl.), kuharske radionice i stolni nogomet. Četvrti prostor u kojem se odvija program odnosi se na igralište gdje se minibus smjesti te okolni park. Ovaj prostor namijenjen je za igre s loptom, igre koje zahtijevaju širok prostor, turnire, socijalne igre, cirkuske igre i učenje osnova logorovanja. I ovdje je potrebno poštovati neka pravila kao što su pristojno ponašanje, prihvaćanje drugih, čuvanje namještaja i igraćaka, vraćanje posuđenih stvari, nepušenje.

Budući da je centar mobilan, mogući su i posjeti različitim manifestacijama i institucijama. ¹⁷⁶

¹⁷³ Usp. *isto*, str. 4–5.

¹⁷⁴ Usp. *Letni načrt Skale 2010–2011*, str. 10.

¹⁷⁵ M. KNEZ, *Nogomet v telovadnici OŠ Nove Fužine*, u: »Glasilo Skala«, Ljubljana, 12(2009)3, str. 12.

¹⁷⁶ Usp. *Projekt Minibus veselja* (brošura), str. 11–20.

Centar za mlade »Skala« je stacionarni centar kojemu se program odvija u prostoru knjižnice u gradskom naselju Fužine.

Program u centru predviđa pomaganje u učenju, radionice i druženje slično kao i u minibusu. Osobitost centra je u individualnom praćenju one djece i mladih koji imaju veće probleme u ponašanju, učenju ili socijalizaciji. Rad se odvija unutar centra, u kući ili na nekom drugom dogovorenom mjestu. U rad su uključeni i škola i roditelji. Na početku školske godine obavlja se susret s predstavnicima škole, roditeljima, mladima i predstavnicima »Skale« te se potpisuje ugovor o sudjelovanju. Tijekom cijele godine postoji suradnja s profesorima pojedinih mladih, a ukoliko je potrebno surađuje se i s centrom za socijalnu skrb i sličnim ustanovama. Praćenje se odvija jednom tjedno, a ukoliko je potrebno i više puta tjedno. Animator treba poticati osobni razvoj, prijateljsko druženje, savjetovati, pomoći kod opismenjanja, poticati samostalan rad kod kuće. Roditelji su uključeni u rad tako da ih se obavještava o aktivnostima putem izvještajnih pisama (dvaput godišnje), te putem Albuma u kojem je opisana tjedna aktivnost. Kontakt s roditeljima je kontinuiran i ukoliko je potrebno posreduje se prilikom rješavanja konflikata. Mladi i djeca uključeni u individualno praćenje u pravilu sudjeluju i u drugim programima »Skale«. Voditelj individualnog praćenja ispunjava osobni list. Osobni list sadrži osnovne podatke o korisniku, podatke o mjestu i vremenu sudjelovanja u aktivnostima, kratko se opisuje što se dogodilo, kakve su bile reakcije i sl.¹⁷⁷

Ukratko su opisane redovite odgojne aktivnosti. Projektne aktivnosti se odvijaju prigodno ili tijekom praznika.

Fešta na Fužinah je kulturno-sportska manifestacija kojoj je cilj omogućiti dru-

ženje stanovnika Fužina, prevladavanje kulturnih, etičkih i socijalnih razlika, poticanje tolerancije i nenasilja, ponudu zabave bez alkohola i droge. Organiziraju se natjecanja u sportu, razne radionice te predstavljanje talenata u kulturnom dijelu programa.

Program tijekom praznika namijenjen je onoj djeci i mladima koji nemaju organizirane praznike te vrijeme najčešće provode na ulici. Program sadrži različite aktivnosti (izlete, sportske igre, pripremu jela, pospremanje prostora) koje se nastoje prilagoditi željama i potrebama sudionika pri čemu se vodi računa da atmosfera bude opuštena i obiteljska.

Logor je namijenjen djeci i mladima koji inače sudjeluju u Skalnim aktivnostima, no želi im se omogućiti iskustvo opuštenoga obiteljskog života kako bi u takvoj atmosferi učili socijalne vještine, promatrali vlastite obrasce ponašanja u skupini i stjecali nove, te prepoznavali vlastite potrebe, želje i sl. Sudjelovanje je potrebno i u svakodnevnim obavezama kao što je spremanje sobe i pripremanje obroka. Tematski je oblikovan te su sve radionice prilagođene aktualnoj temi.

Glasilo »Skala« su novine pomoću kojih se želi povezati animatore, djecu, mlade dobročinitelje, suradnike »Skale« i druge ustanove. Služe i kao sredstvo informiranja javnosti o djelovanju »Skale«.

Postoje i druge manifestacije pomoću kojih se želi zbliziti djecu i mlade, ali i stupiti u kontakt s odraslima. Imaju slavljeničku notu. To su: kestenski piknik, novogodišnja zabava, dan roditelja, završna zabava.¹⁷⁸ Mladi Skaline aktivnosti opisuju ovako:

¹⁷⁷ Usp. *Letni načrt 2010–2011*, str. 18–20.

¹⁷⁸ Usp. *Letno poročilo 2010–2011*, str. 26–38.

»Kada je dosadno i škole nema,
 Kada ti se po čitav dan drijema,
 Kada vrijeme sporo prolazi,
 I svako nekud odlazi,
 Kada igrao bi se,
 A nemaš s kim ni gdje ...
 Tad oni tu su za nas,
 I donose nam spas.
 Vrijeme prolazi k'o ludo,
 Čime li to čine čudo?
 S njihovim minibusom
 Mi smo ravni Rusom,
 Ima nas kao mrava
 I nikom više se ne spava.
 Kad umori nas igra
 Alenka skoči kao čigra.
 Spremi odličan prebranac,
 K'o da je pravi Bosanac.
 Nakon ručka svi smo siti,
 Sad još samo treba piti.
 Uče pametnih nas stvari,
 Dok za vjeru nitko ne mari,
 Bio bogat il' siromah,
 Slovenac il' južnjak,
 Kod njih svatko je jednak.
 Takvih je na svijetu malo,
 Zato nam je do njih stalo,
 Uvijek veseli i nasmijani
 Sa njima budu naši dani.
 Godine brzo prolaze,
 I vrijeme brzo leti,
 Al' njih će svatko od nas,
 Rado da se sjeti.«¹⁷⁹

S. R.

3.3. *Animatori*

Tim koji rukovodi djelatnošću »Skale« sastoji se od stručnog osoblja, volontera i animatora vršnjaka. Voditelj »Skale« je salezijanac svećenik koji nastoji da se rad odvija u duhu don Boscova preventivnog sustava. On usmjerava osoblje koje je zaposleno (stručnog voditelja, voditelja odgojne djelatnosti, volontere, animatore vršnjaka)

(ke) te im omogućuje duhovni rast (pripremu duhovne obnove, a obavlja i zadaću duhovnog voditelja), animira molitvu prije i nakon sastanaka, te zajedno s volonterima priprema molitvu uoči susreta ponedjeljkom i misu koja se održava svakoga prvog ponedjeljka u mjesecu. Stručni voditelj je laik (socijalni pedagog, socijalni radnik) koji brine o stručnom vođenju tima i programa, koordiniranju animatora i volontera. Voditelj odgojne djelatnosti je također laik i brine za koordinaciju i izvedbu programa u onom dijelu za koji je odgovoran (npr. Minibus veselja ili Centar za mlade »Skala«).

Volonteri su velika pomoć u radu: oni sudjeluju u stvaranju programa, pripremaju i izvode različite radionice, daju naputke. Zadaća animatora vršnjaka je razvijati svoje sposobnosti te svojim doprinosom u aktivnostima, pomaganjem u učenju, novinarskim radom u izradi Glasila i internetskim stranicama stječu iskustvo u radu. Pretpostavlja se da su uzorni i da imaju voditeljskih sposobnosti.¹⁸⁰

4. ZAKLJUČAK

Djeca i mladi s poremećajima u ponašanju su često stigmatizirani. Neprihvaćeni od društva ili onih »boljih« od njih, potisnuti su na rub društvenog života. S jedne strane s razlogom jer ugrožavaju društvo i svojim ponašanjem često donose štetu. S druge strane društvo se malo ili nikako ne trudi otkriti koji su razlozi koji dovode do raširenosti ovakva ponašanja. Dobiva se dojam da je društvo bespomoćno. Pojava poremećaja u ponašanju ima svoj dulji vijek i nije čudno što se njome bave različite grane društvenih znanosti te svaka sa svo-

¹⁷⁹ S. RUŽIČIĆ, »Skala« ... (2010), u: »Glasilo Skala« 13(2010)3, str. 15.

¹⁸⁰ Usp. *Letni načrt 2010–2011*, str. 3–8.

jeg aspekta pokušava definirati problem. Moglo bi se reći da je riječ o ponašanju koje je agresivno, nekontrolirano, antisocijalno i asocijalno. Problem djece i mladih s poremećajem u ponašanju višestruke je naravi. Sve sfere društva (obitelj, susjedska okolina, školska zajednica, država, religijske institucije) smatraju ovakvo ponašanje neprihvatljivim i nepoželjnim, što rezultira isključivanjem iz »normalne« društvene sredine i smještajem u ustanove koje se bave preodgojem mladih s poremećajem u ponašanju. Zbog svoje kompleksnosti zahtijevaju uključivanje različitih grana društvenih znanosti kao što su: psihijatrija, psihologija, pedagogija i pravo. Poremećaj možemo definirati kao devijantno ponašanje koje je negativno usmjereno prema drugomu. Obilježavaju ga agresivnost, nemoralnost i neodgovornost prema ljudima i životinjama.

Smatra se da su uzroci takva ponašanja: slabije pamćenje ugodnih iskustava, pripisivanje negativnih emocija drugima, nedostatak inicijative, slabo razvijena savjest te delinkventni ego.

Slabije pamćenje ugodnih iskustava vodi prema lošijoj procjeni osjećaja drugih i slabijem predviđanju tuđih reakcija. Djeca i mladi s ovim poremećajem skloniji su drugima pripisivati vlastite negativne osjećaje. Ukoliko je njihovo raspoloženje agresivno, neće ga prepoznati samo kao vlastiti osjećaj već će ga protumačiti kao neprijateljstvo drugih osoba prema njima. Budući da bolje poznaju negativne oblike ponašanja, u novim situacijama će koristiti isti obrazac ponašanja. Zbog straha u novim situacijama ne reaguju kreativno, već koriste uobičajene obrasce ponašanja i jednake načine korištenja slobodna vremena, najčešće lutanje i delinkventno ponašanje (krađe, konzumiranje opojnih sredstava i sl.). Savjest je u ovom slučaju nedovoljno razvi-

jena te možemo govoriti o njoj u pretkonvencionalnoj fazi, što znači da je cilj svake aktivnosti dobra nagrada ili nekakva korist. Savjest koja nije dovoljno razvijena rezultira razvojem »delinkventnog ega« koji podrazumijeva nedostatak odgovornosti za vlastite čine (uvijek je netko drugi kriv zbog počinjene krađe, izrečene laži ili bijega).

Uzroci delinkventnog ponašanja pretpostavljaju da su postojale rizične okolnosti zbog kojih je došlo do razvoja negativnog obrasca ponašanja. Pokazalo se je da na ponašanje ovog tipa utječu biološki čimbenici koji se odnose na lučenje hormona dosade te spolna obilježja (dječaci imaju agresivnije obrasce ponašanja, a kod djevojčica je izraženije seksualizirano ponašanje).

Kako će se razvijati odnos okoline prema malom djetetu ovisi i o temperamentu djeteta. Ukoliko je temperament lak, lakše će se prema njemu odnositi te će ono primati više topline i nježnosti. Nasuprot lakom temperamentu, teški temperament će oduzimati više vremena roditeljima i iscrpljivati ih, izazivat će negativne reakcije okoline te će postojati veći rizik od učenja negativnih oblika ponašanja. Teški temperament djeteta s problematičnim odnosima u obitelji još je jedan od rizika razvoja poremećenog ponašanja. Alkoholizam, maloljetnička trudnoća, nerad, skitnja i neimaština neki su od elemenata koji dodatno utječu na razvoj privrženosti djeteta prema roditeljima, a samim time i na mogućnost ispravnog odgoja. Socijalna okolina koja ima kriminalna obilježja ili je negativno raspoložena prema doseljenicima može učvrstiti negativno ponašanje. U razdoblju adolescencije vrlo je važan odnos s vršnjacima budući da će se djeca i mladi skloni negativnom ponašanju prikloniti onima koji imaju isti obrazac ponašanja i sve ga više razvijati. Najviše interakcija među vršnjacima događa se u slobod-

no vrijeme. Suvremeni svijet omogućuje različite načine korištenja slobodna vremena. Slobodno vrijeme odnosi se na bavljenje sportskim aktivnostima, šetnje i lutanje gradom, odlaske u kino i na rođendanske zabave, konzumiranje alkohola i drugih opojnih sredstava, gledanje televizije, igranje kompjutorskih igrica, ljenčarenje.

Ulica je mjesto gdje se najčešće događaju susreti djece i mladih. Ona može imati dvostruk učinak: s jedne strane može biti mjesto gdje se stječe neovisnost i razvija kreativnost. S druge strane djeca i mladi su izloženi opasnosti od sudjelovanja u kriminalnim radnjama.

S obzirom na uzroke negativnog ponašanja i rizike zbog kojih se može razviti negativno ponašanje, istraživači su izdvojili neke od zaštitnih čimbenika koji utječu na pozitivan razvoj osobnosti te izbjegavanje rizičnog ponašanja.

Zaštitne čimbenike možemo prepoznati u kvaliteti osobnosti (laki karakter, inteligencija, dobro rješavanje socijalnih poteškoća, zdrav bioritam) i u okolini (prisutnost odrasle osobe, pripadnost religijskoj zajednici). Razvoj poremećaja u ponašanju ovisi o otpornosti koju osobnost ima prema rizičnim situacijama, ukoliko je okolina usmjerena pozitivnim vrednotama i ukoliko je zdrava. S obzirom na zaštitne čimbenike koji su predloženi, prepoznaje se stil odgoja kojemu je cilj preventivno djelovanje i po svojim obilježjima odgovara stvaranju ozračja s potrebnim zaštitnim čimbenicima. Riječ je o salezijanskom stilu odgoja. Njime je predviđeno da se na mladu osobu koju se odgaja djeluje preventivno tj. učvršćuje dobro koja ona u sebi nosi.

Po uzoru na svoga utemeljitelja, salezijanci nastoje upoznati svjetonazor i životne okolnosti mladih (prepuštenost samima

sebi, rizična ponašanja, nedovoljno obrazovanje, nesnalaženje u tuđoj kulturi) i susreću se s njima na mjestima gdje provode svoje slobodno vrijeme (najčešće na ulici). Prihvaćaju djecu i mlade onakvima kakvi jesu i vole ih. Uspostavljaju s njima prijateljsko-očinski odnos koji se pokazao važnim u zaštiti od rizičnih ponašanja. Riječ je o odnosu u kojem se nastoje upoznati problemi i zatim se sudjeluju u njihovom rješavanju, dok se istodobno s odgajanicima dijele brige i radosti. Riječ je o odnosu koji je istodobno dovoljno blizak da se može suosjećati i dovoljno dalek da se može utjecati na izgradnju osobnosti. Takvim primjerom osoba odgajatelja svjedoči evanđelje koje je uz sakramente glavni motivator djelovanja. Odgojna komponenta tako uključuje i religioznu dimenziju.

Konkretan primjer salezijanskog preventivnog djelovanja u 21. st., program »Skala«, nadahnut je don Boscovim odgojnim djelovanjem i ostvaruje se u duhu njegova preventivnog sustava.

U svojem programu predviđa suvremene spoznaje o prevenciji te uključuje neke elemente razvijanja zaštitnih čimbenika: organizaciju slobodna vremena, edukaciju, osnaživanje socijalnih veza i odnosa, prisutnost u okolini koja je njima poznata, suočavanje s problemima.

Iako je »Skala« nastala i odvija se sukladno don Boscovu preventivnom sustavu pod okriljem katoličkih redovnika salezijanaca, odgoj u vjeri i religijska komponenta kao zaštitni čimbenik don Boscova odgojnog sustava nisu izravno naglašeni u programu. Naime, okruženje unutar kojeg se odvija preventivni program »Skale« je multireligijsko i multietničko te je stoga potrebno razvijati toleranciju među stanovnicima naselja u kojem se program odvija.